

ОЛГА САВИЋ

Љ И Г

— Природни и друштвени услови развоја —

ГЕОГРАФСКИ ПОЛОЖАЈ

Варошица Љиг се налази у долини Љига, на граници између западне Шумадије и Колубаре.¹⁾ Подигнута је око реке Љиг, десне притоке Колубаре, на надморској висини изнад 150 м. Насеље се састоји од два дела неједнаке величине подигнута на северној-северо-западној и јужно-југоисточној страни реке Љига. Само мањи део лежи у долини Љига, која је овде широка око 500 м. Већи део је на тераси која се пружа на брежуљцима изнад долине.

Иако не заузима централни положај на територији општине него се налази на њеном западном делу, Љиг је данас најзначајније насеље општине због свог саобраћајног положаја, због положаја на сутоку две различите географске целине и што је истовремено и функционално најразвијеније насеље.

У односу на околна сеоска насеља, од којих није нарочито бројније у становништву, одликује се тиме што заузима долински положај и што је насеље збијеног типа, док су сва остала насеља Колубаре, љишке долине и Качера махом разбијена насеља и у највећем броју случајева леже на косама изнад Љига и његових притока. Остала насеља немају ни тако повољан саобраћајни положај.

Љиг се налази на данас најважнијој саобраћајници комуне, на ибарској магистрали, која пролази долином реке Љиг кроз варошицу и везује је за Горњи Милановац, Чачак с једне и за Београд и Лазаревац са друге стране. Осим тога, пут Љиг—Горња Топлица—Мионица—Ваљево повезује западни део комуне са Љигом, а истовремено и један део села Колубаре. Пут који иде долином Качера спаја га са Белановицом и источним делом општине. Најзад, пут према Рајцу повезује за Љиг привредно веома значајан део општине са селима Славковица, Ба и Кадина Лука.

¹⁾ Прикупљање теренских података и прва обрада материјала вршена је у току израде Генералног урбанистичког плана Љига у којој је аутор учествовао као сарадник Југословенског института за урбанизам и становање.

Значају Љига као централног насеља општине доприноси и то што је знатно удаљен од других варошица у околини као и од најближих градских насеља.

На територији општине налази се још само мања варошица Белановица, удаљена око 18 км. Од важнијих градова и варошица у околини Љига се налазе Горњи Милановац — 38 км, Чачак — 60 км, Ваљево — 36 км, Мионица — 18 км, Рудник — 30 км, Лазаревац — 40 км. На тако пространој територији 27884 км² морао је да се изгради мањи центар, који се природно јавио на најважнијој магистрали која кроз општину пролази.

Шире подручје Љига је територија његове општине која се налази у средишту северне и северозападне Србије. Посебна карактеристика ове општине је да се њена територија пружа на две различите области северне Србије. Колубара, односно река Љиг одвајају Шумадију од северозападне Србије. Општина Љиг обухвата источни део Колубаре, мању регионалну целину северозападне Србије, а истовремено и западни део Качера, односно ниски Качер, који чини мању природну целину у оквиру високе Шумадије.

Подручје општине Љиг је отворено према северу пространом долином Љига и Колубаре, док је са југа, истока и запада затворено планинама Сувобором, Маљеном и Рудником. Како се и реке сливају ка долини Љига која представља најниже делове општине, а која се истовремено и спушта ка Колубари, то је и цела територија општине нагнута од југа према северу, односно од истока и запада према долини Љига. Због тога су ободни делови општине виши дуж свих граница општине, од територије која се простире дуж долине Љига, Качера и њихових притока. Тако је десна страна Љига северно од Качера, висока од 211—289 м, што чини просечно 258 м. Тај исти део општине према Вагану, тј. нешто северније, висок је од 289 до 414 м, односно просечно 340 м.

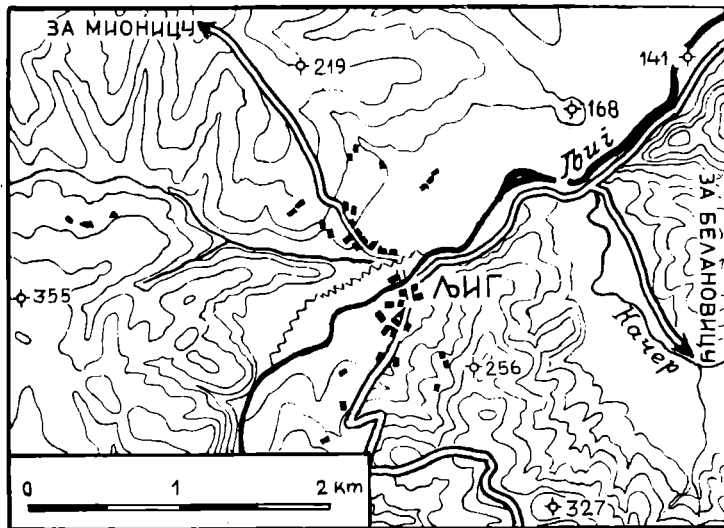
Северни део општине, на левој страни Љига, северније од Ракинца, је просечно најнижи брдски део општине (248 м), тј. висине ту достижу од 239 до 258 м. Јужније од Ракинца територија захвата огранке Сувобора и Маљена, то је област Колубаре. Овде се висине крећу од 329 до 750 м, што даје просек од 489 м, и то представља истовремено највиши део њишке општине.

Средњу висину има област између Љига и Качера. Њена се висина креће од 243 до 422 м, што чини просечно 340 м. Оваква нагнутост рељефа ка долини Љига и Качера учинила је да ове две долине постану и привредно најважније, јер су од вајкада њима водиле најважније саобраћајнице области.

Сложеност ове територије још је очигледнија када се уочи да је поред ове две реке и читав низ потока, њихових притока, разрио ове брежуљке и створио од њих косе испресецане дубодолинама. Та разгранатост рељефа, где се изнад релативно узаних равних делова издижу стрме косе са заравњеним теменима био је такође веома важан и значајан фактор у стварању и обликовању сеоских насеља и одабирању њихових положаја као, и у стварању, појави и раз-

воју две варошице које су настале на друмскимобраћајницама које су водиле кроз ове долине. Општа нагнутост терена према Посавини односно према Панонском басену упућује ову област у целини на север, више према Београду него према околним градовима источно, западно и јужно од општине.

Како општина захвата ове различите области: Качер, део високе Шумадије и Колубару, то су одлике источног и западног дела различите. Качер, истони део, има нешто већу територију по површини од западног дела Колубаре. Висораван Качер нагнута је од Рудника према западу, према долини Колубаре. Од Рудника, чворне тачке Шумадије, пружа се кроз средину Качера венац брда од М. Островице (800 м), преко Мотике (603 м) до брега Боблије у самој долини Љига (1, с. 739—743).

Ск. 1. — Положај Љига

Од Островице, паралелно са првим, пружа се други венац који чини развође између Качера, Оњега и Љига, затим Качера и реке Букуље, а исти такви венци се пружају и између осталих мањих и већих притока Љига и Качера, чија висина углавном опада од ивице општине према њеној средини, тј. према токовима ових двеју главних река.

Главна река, Љиг, извире испод Рајца и тече ка север-североистоку и чини средиште комуне, иако се не налази у самој средини него ближе њеном западном ободу. Највећа и најзначајнија притока Љига, Качер, текући од истока према западу представља другу по значају долину, а истовремено и саобраћајницу, трансверзалну окосницу општине. Цело сливно подручје ове две реке нагнуто је ка њиховим долинама и гравитира ка средиштима која се у њима налазе.

Планински масиви Рајца, Сувобора и Рудника на ободу општине су уједно и хидрографски чворови и баријере које спречавају и отежавају везе са околним областима на југу и западу.

Пошто су долине Љига и Качера и њихових притока углавном узаних и стрмих страна, то су агломерације на целој територији општине махом на заравњеним вишим деловима поменутих венаца који раздвајају долине. Тек у новије време почиње спуштање појединих делова насеља на важније саобраћајнице, а то је уједно и зачетак првих насеља варошког типа у овом крају.

РАЗВОЈ ВАРОШИЦЕ

Стварање насеља и почетак развоја. — Географска област Колубаре, чији је један део несумњиво и долина Љига и Качера такав је крај да „иако по природи богат, ипак има сразмерно мало вароши, па ни оне се не одликују ни богатством ни многољудношћу. Овоме је узрок пре свега управна подела, којом је београдском округу најважнији део колубарске водопаће припао и путевима и другим приликама саобраћајно на Београд упућен. Затим долазе баруштине које су ометале да се добри друмови подижу у правцу који им је природа одредила и на послетку доста су томе допринели и јаки капиталисти из Шапца и Београда, који су велики део трговине овог краја још од раније привукли својим средиштима” (2, с. 644).

Према овом мишљењу Карића, једног од првих географа Србије је истакнуте су и подвучене све оне особености природног и друштвеног карактера, односно просторни фактори који су учинили да овај крај тако дуго остане без значајнијег градског насеља и да се прве вароши јаве тек крајем 19. односно у првој половини 20. века. Као основне факторе он истиче управну поделу, путеве упућене ка Београду, мочварно тле око Колубаре и, најзад, привредну снагу Београда и Шапца, који су, поред осталог, задржали развој осталих градова и варошица у овом крају Србије.

Поред ових момената карактеристичних за једну ширу и пространу област него што је Љишка општина, посебна пластика земљишта, мрежа постојећих долина међу којима су две централне и локалне саобраћајнице које су општину везивале за околне оближње градове и варошице, биле су значајне за појаву варошице Љига. Тако се ово насеље, по својој функцији различито од осталих сеоских, јавило на другачијем положају — у долини, на значајној саобраћајници као и већина варошица сличног типа и значаја (3). И Љиг се развио дуж главне друмске саобраћајнице од Београда ка Горњем Милановцу, на десној страни реке. Међутим, како се ту истовремено и пут са запада, из Мионице и Ваљева, везивао за долину Љига, то се веома рано и други део вароши почео развијати дуж ове, у односу на прву, споредније саобраћајнице.

„Његова основа је мало друмско насеље са општинском судницом, школом, механом, два дућана, два чаругије, три терзије и

неколико кућа груписаних око Гукошког Брда, поред реке Љига и друма који туда води. Тај део села Гукоши звао се „На Љигу”, те је доцније ово насеље расло придоласком нових досељеника и од матице се ширило поглавито дуж друма, поред реке Љиг” (1, с. 838 и 4, с. 393). На самом месту данашњег Љига нема трагова неких ранијих насеља из римског или доцнијег средњовековног периода, па чак ни из нама најближег турског периода. Изгледа да је у римско доба, а и доцније у средњем веку, саобраћај и привредни живот био концентрисан на саму планину Рудник. Тамо је још у римско доба било рударско насеље на југоисточној страни Великог штурца. У средњем веку јужно од Великог штурца, на пределу између Плужевићког потока и Краснојевачке реке, било је по предању велика рударска варош где је деспот Бұраћ ковао новац, а и Караборбе.

Најзад, турска варош се налазила на западној страни Рудника. Поред Рудника, као првог значајнијег и најстаријег градског насеља у својој области, важно је подсетити на Островицу, тврди град који се често помиње у доба средњовековне српске државе. Близина рударских окана и погоднији положај на Руднику и Островици за подизање утврбења и одбрану од напада учинили су да долине Љига и Качера остану све до ослобођења Србије од Турака без неких значајних насеља (5, с. 313—315).

Тек по ослобођењу Србије од Турака и лоше везе са управним средиштем у Руднику утичу између осталог да се постепено развију две варошице у долини Љига и Качера (22, с. 7).

Први помен села Гукоши у чијем атару је настао Љиг је из доба аустријске окупације Србије (1717—1739) и то на карти која је приложена попису нахија из тог времена. Име насеља је нешто измењено и гласи *Kukosch* (6, карта). Први помен имена Љиг је нешто ранији, али се не односи на садашње насеље. Још у 15. веку, у старој српској држави, области Колубара и Подгорина су биле подељене у мање жупе од којих се једна звала Љиг (7, с. 354). И други помен овог имена везан је за реку а не за насеље, а налази се у путопису Евлије Челебије (8, с. 144).

Првих година по ослобођењу Србије помиње се само село Гукоши које је 1818. имало 50, а 1822 г. 48 кућа (1, с. 840). По неким чињеницама излази да је ово село у почетку, пре израстања варошице, имало извесне одлике централног места за околна насеља. У њему је било седиште општине Бранчић, а затим деведесетих година прошлог века постоје статистички подаци о одржавању вашара у Гукошу и то од 1889. до 1893. године. Од 1889. до 1892. године у Гукошу се помињу два вашара, један пролетњи који нема сталног датума одржавања (2. IV., 29. III., 14. IV., 25. III.), а други јесењи (14. X.). Од године 1893 у Гукошу се одржава само један јесењи вашар, јер се други помера на исток у Калањевац (9). Да ли су ти вашари одржавани у Гукошу или на месту варошице где је већ тада постојао заселак „на Љигу” од кога се доцније развило градско насеље, то овај податак не показује, али како се већ 1898. године на месту данашњег Љига налазе поред зграде општинске суднице, 1 терзија, 3 трговца,

2 касапина, 1 ковач, 1 сарач и 1 поткивач, врло је вероватно да су се вашари одржавали на месту данашњег града, где се стицао и пут са запада, од Мионице, а недалеко и пут са истока из Качера (4).

Село Гукочи са засеоцима Липовицом, Боблијом, Петаковцем и Вигњицом био је општина од које се Љиг као најмлађи заселак овог села одвојио 1922. године.

Заселак „на Љигу” служио је као станица путницима и кирицијама на путу од Шапца за Врњачку Бању и од Горњег Милановца за Београд. Становници су били занатлије (опанчари, содације, сарачи, обућари, ковачи, поткивачи и трговци). Куће ових породица биле су поређане дуж пута од места „на Љигу” до зграде данашње апотеке, а остали део простора на коме је сада варошица био је под мочварама, њивама и ливадама. Иако није био ни административни ни економски центар у Љиг пристижу досељеници из суседних крајева, и то већином занатлије и трговци, и пре његовог проглашења за варошицу, у периоду до првог светског рата (4). Тако је до 1900. г. досељено 141 лице или 7,21% данашњег становништва Љига (23).

Љиг је растао поступно, јер су у њега долазили поглавито становници из непосредне околине и то махом занатлије и трговци. Већи напредак се осећа тек од 1917. године, када се пушта у саобраћај пруга Лајковац — Горњи Милановац. Тада Љиг, још увек заселак у селу Гукочи, поред трговинско занатске функције добија знатно важнију саобраћајну функцију него што је имао раније. Иако су ратне године омеле већи напредак и процват варошице, пуштање пруге деловало је осетније тек после првог светског рата, када се Љиг као економски центар околине довољно оснажио, те је 1922. године проглашен за варошицу.

Појава железнице деловала је на развој Љига у два правца. Прво, она је оснажила привредни значај града у околини, ојачала његову трговинско-економску функцију и тиме још јаче привукла нове досељенике. С друге стране, изградња пруге је знатно утицала и на територијални развој насеља. Поред старог језгра варошице на јужној страни Љига, створило се ново језеро на северној страни око железничке станице. Тако се поред насеља друмског карактера, уз пут Горњи Милановац—Лајковац, сада почиње стварати насеље и уз пут Љиг—Мионица на северној страни Љига, као и део насеља дуж железничке пруге.

Пошто је постао варошица, Љиг добија регулациони план, као и право на одржавање пијаце и три вашара. Успостављање железнице и проглашење за варошицу учинило је да ово место све више преузима на себе улогу економског центра за најближу околину и то за качерска села и села Колубаре.

Преко Љига су планинска рудничка села богата воћем и пићем, извозила своје производе, а исто тако и села Колубаре житородна и богата стоком. Ови производи су се продавали на љишкој пијаци која се одржавала сваке суботе као и на вашарима којих је било три (два у јулу, 12 и 26 и један 27. октобра). На вашарима је наро-

чито много продавана стока, као и на оним ранијим који су се одржавали у Гукошу.

Поред тога што развија трговинску функцију, Љиг у овом периоду почиње да добија и неке нове функције. Прво просветну, јер поред основне, основане 1907. године, добија и радничку школу (1928. год.), затим здравствену појавом здравствене задруге (1930.). То представља тек зачетак ових његових функција, које су се доцније развиле знатно јаче.

На природне факторе оваквог развика насеља било је указано већ раније. Наиме, конфигурација рељефа, општа нагнутост према северу и две најважније долине од којих је једна нагнута од југа према северу а друга од истока према западу, које су послужиле и за изградњу најважнијих саобраћајница општине, као и пластика земљишта која је погодовала стварању разбијених насеља на теменима заравњених коса — биле су веома значајни природни фактори за настанак и развој Љига.

Због тога што је нагнута и отворена према северу област је одавно повезана са Београдом, а то је успорило појаву неког јачег економског центра у овом крају, док су долине са саобраћајницама биле погодне за појаву мањег економског центра. Природна разноврсност и привредна разноликост предела источно и западно од Љишке долине је нужно тражила место погодно за размену производа између ове две области и најпогодније за то показало се место у самој долини, на додиру Качера и Колубаре. То што је Љиг настао као место погодно за размену производа две блиске, али различите области, утицало је на појаву прве и дуго времена најбитније трговинско-занатске функције овог насеља, која је и данас за њега веома значајна.

Од економско-друштвених фактора који су утицали на развој и привредне карактеристике Љига, треба истаћи као прво потребу области, удаљене од већих градских насеља, за формирањем мањег примарног средишта који би служио за размену. Због тога је прва настала и дуго времена се одржала као најважнија трговинско-занатска функција.

Развој саобраћаја и добијање статуса варошице утицали су доцније да ово насеље постане стварно економски центар околине. Али како је насеље све до последње фазе свог развоја било без икаквог управног значаја и утицаја у околини, и истовремено је било исувише удаљено од других већих средишта, развој осталих функција, па и саме трговинско-занатске, ишао је нешто споријим темпом. Тако су све функције које је Љиг обављао, достигле минимални степен свог развоја. Несумњиво да се у развоју Љига као привредног средишта и у појави и развоју његових функција нарочито јако осећа утицај развоја саобраћајних прилика. Готово свака промена у врсти, начину саобраћаја и у саобраћајном значају насеља одразила се истовремено и на целокупни његов привредни и општи развој.

Први подаци о становништву Љига су из 1925. године када је имао 269 становника. По попису из 1931 Љиг има 460 становника,

тј. за 6 година становништво се готово удвостручило; али је по броју становника варошица још увек на нивоу сеоског насеља средње величине у Србији. Укупан пораст становништва износио је у том периоду 184 лица, односно 32,3 лица просечно годишње. Овај доста нагао пораст становништва задржао се у следећих 10 година, тако да се у попису 1948. становништво Љига више него удвостручило. Варошица тада има 946 становника. Разлика између два пописа је 501 становник или у периоду од 17 година просечан пораст од 29,47 становника годишње

Последња три пописа показују и даље пораст становништва, јер је 1953. било 1194, 1961. — 1416 и, најзад, 1971 године 1960 настављених у Љигу. Од првог послератног пописа па до 1953. пораст је свега 230 лица за 5 година, односно 46 лица просечно годишње. Пораст од 1953. до 1961. године је нешто слабији, јер за тих осам година укупан пораст становништва је био 222 лица или просечно годишње 27,75 лица. Највећи пораст показује Љиг од 1961. до 1971. Он износи 544 лица за 10 година, односно 54,4 лица просечно годишње.

Овакав пораст становништва Љига показује и најважније етапе у развоју самог насеља и указује на најзначајније факторе који су довели до новог и појачаног развоја насеља, а тиме и до повећања броја становништва.

Већи пораст од 1925.—1931. године, када се први пут становништво удвостручило, поклапа се са процватом и развојем Љига после подизања железнице, односно после проглашења за варошицу. После 1931. године па до 1948. иако је становништво и даље расло, пораст је мирнији и слабији. Не сме се заборавити да је један од значајних узрока таквог пораста становништва рат и његове последице, које су се осетиле и у Љигу, као и у другим насељима.

Како је Љиг 1947. године постао средиште среза и добио читав низ функција које раније није имао, период од 1948. до 1953. године опет се карактерише наглијим порастом становништва да би се до следећег пописа 1961. опет стишао и растао слабије и полаганије.

Најзад, последње године у развоју Љига и његовог становништва карактерише најбржи пораст становништва и укупан и просечан годишњи (54,4). Те последње године у развоју Љига праћене су наглим порастом аутомобилског и аутобуског саобраћаја и појавом индустрије мањих размера у овом градићу, тако да је истовремено највећи просечан пораст становништва Љига.

Године	Трајање периода	Број досељених	% од укуп. становн.	Досељено просечно год.
до 1900	—	141	7,21	—
1941—1945	5 год.	31	1,58	6,2
1946—1952	7 "	207	15,93	29,57
1953—1960	8 "	363	18,57	45,375
1961—1965	5 "	361	18,47	72,2
1966—1969	4 "	253	12,94	63,25
1970—1971	2 "	172	8,80	86

То се исто види и из предњег прегледа где је приказано досељавање становништва у Љиг од 1900—1971. г. (23).

Данашње функције. — Љиг је доста дуго био без неке управне функције у области, јер је настао као део већег сеоског насеља. Због тога он заједно са селом Гукоши, на чијем се атару стварао, чини део општине Бранчић. У тој општини је по административној подели 1866., 1876. и у периоду од 1912.—1921.²⁾ Тек прогашењем за варошицу 1922. године, Љиг добија сопствену општину и издваја се од околних сеоских насеља, али нема неку значајнију и ширу управну функцију у својој околини. Његов трговински, занатски и нарочито саобраћајни значај постепено утиче да се и његова управно-политичка функција развије тако да 1947. године он постаје среско место, седиште љишког среза (25).

Тај први срез обухватио је 19 општина и то Белановицу, Бољковце, Босуту, Бранчић, Доње Бањане, Драгољ, Живковце, Заграбе, Ивановце, Калањевце, Козељ, Липље, Моравце, Пољаницу, Трудељ, Угриновце, Штавицу и Шутце, тј. углавном насеља са десне стране реке Љига у области Качера.

Године 1948. територија љишког среза је знатно шира, обухвата 32 насеља и то један део насеља из колубарске подгорине, лево од реке Љига. Године 1953. територији општине Љиг припадају следећа насеља: Прњавор, Боговођа, Латковић, Врачевић, Јајчић, Дучић, Цветановац, Ракари, Бабајић, Горња Топлица, Горњи Мушић, Струганик, Планиница, Ба, Славковица, Кадина Лука, Дудовица, Липље, Моравци, Пољаница, Бранчић, Гукоши, Ивановци, Љиг, Доњи Бањани, Штавица, Шутци, Калањевци, Живковци, Белановица, Драгољ, Козељ, Трудељ, Угриновци, Заграбе и Бољковци. Општинска места су тада била Боговођа, Бранчић, Латковић, Дудовица, Дучић, Цветановац, Моравац, Топлица, Љиг, Планиница, Ба, Кадина Лука, Славковица, Ивановци, Белановица, Драгољ, Доњи Бањани, Угриновци, Трудељ, Бољковце и Загрбе. Тада је срез обухватао 22 општине а 35 насеља и имао је најширу територију. Но како је овако ограничена територија природно гравитирала и ка другим центрима у околини северно и западно од Љига, врло брзо је ова територија смањена. Већ после укидања срезова општина Љиг обухвата само 22 насеља и то углавном насеља Качера, док је свега 9 насеља из Колубаре на левој страни Љига (Ба, Бабајић, Бошњаковић, Јајчић, Кадина Лука, Латковић, Палежница, Славковица и Велишевац). Сва остала насеља су на десној страни Љига у сливу Драгобиља и Качера и њихових притока.

Као општинско средиште Љиг обавља и читав низ других функција. Поред трговинско-занатске функције која је развијена од раније и индустријске која је почела да се развија тек последњих неколико година, остале функције како по својој разноликости тако и по свом значају чине Љиг данас најатрактивнијим и најважнијим насељем — средиштем на територији општине.

²⁾ Године 1872. општина Моравци обухвата следећа насеља: Моравци, Ивановци, Липље, Бранчић, Гукоши и Дићи (25, с. 196).

Савремени Љиг је економски и управно-политички центар општине. Трговина и занатство имају још увек доминатну улогу у његовој привреди, мада им индустрија већ представља значајног конкурента. Поред 48 занатлија 30 разних струка (обућара, сарача, бачвара, бојација, посластичара, фризера за жене и за мушкарце, часовничара, опанчара, вуновлачара, израде дечијих играчака, каменорезаца, бравара, мушких кројача, израде кора за питу, пекара, поткивача, машинбравара, стругара, свечара-медичара, зидара, фотографа, јорганицаја, месара, лимара-бравара, металостругара, керамичара, израде ваге) који имају регистроване занатске радње у Љигу има још 10 занатлија разних струка који поред тога што раде у разним предузећима у варошици, обављају и неки од заната као допунско занимање. Они обављају следеће занате: ковачки, молерско-фарбарски, кројачки (за мушкарце), браварски, електроинсталатерски, паркетарски и стаклорезачки. На тај начин се број заступљених заната повећава на 35 различитих врста и истовремено указује на све већу појаву нових заната, савремених. Оваква разноврсност заната указује на централну улогу Љига као занатског средишта општине, јер у осталим насељима, иако заната има и по појединим селима, они су тамо и по броју и по врстама знатно мање развијени и ограничени углавном на столарски, бачварски, кројачки, зидарски, поред тога има још по неки електроинсталатер, каменорезац или млин. Ако се изузме Белановица, која се издваја као друго средиште по броју занатлија, у осталим насељима могу се наћи 1-2 занатске радње, максимално 5, а са онима који раде занат као допунски рад, број занатлија у сеоским насељима достиже максимум од 13. Саобраћајни положај и значај Љига у општини дају му могућност за развој занатских прерађивачких капацитета поред приватних занатско-услужних, што би ову функцију Љига још више унапредило и дало јој још већи значај у околини.

Љиг је седиште два трговинска предузећа. Предузеће "7 јули" има 85 запослених и обавља половину укупног промета трговине у општини. Исто тако оно има највећи број продавница (36) на истој територији и то највећи број у граду (12), остале на селу и то на територији општине, а последњих година и ван њених граница. Продавнице које се налазе у граду су специјализоване по врстама робе, док су по селима углавном мешовите продавнице.

Друго трговинско предузеће је „Пољопривред“ које купује све врсте пољопривредних и шумских производа на територији општине, производи и обавља промет алкохолних пића, обавља клање и промет стоке, смрзава све прехранбене производе биљног и животињског порекла, а поред тога производи и коштано брашно (коштан). Ово предузеће запошљава 38 лица и има 10 продавница на територији општине Љиг, затим у Лазаревцу, Лајковцу, Горњем Милановцу и две у Београду. Осим тога, бави се и извозом сувих шљива у Енглеску и Италију.

У Љигу постоје и продавнице трговинских и индустријских предузећа са стране. То су „Дунав“ из Београда, „Обућа“ из Београда,

„Просвета” продавница намештаја „Црвена звезда”. Продавнице трговинских предузећа из Горњег Милановца („Пролетер”) и Белановице („Шумадија;”) и продавница Срботекса (Отпад). Оне укупно запошљавају 19 лица. Тако број запослених у трговини у Љигу достиже цифру од 142 лица, што представља знатно повећање у односу на 1961. годину, када су трговина и угоститељство укупно запошљавали 95 лица.

Ови бројеви већ указују на значај и стално напредовање трговинске функције Љига. Ако се томе дода специјализованост продавница у граду за разлику од мешовитих у селу, разноврсност робе и ако се укаже на чињеницу да су продавнице у Љигу надмашиле остале и по величини свога промета, јер се поред осталог налазе на важној транзитној саобраћајници, а то им поред редовних потрошача обезбеђује и један променљиви број купаца и из удаљенијих области који су ту у транзиту, то још више истиче значај Љига као трговинског средишта и ставља га испред других трговинских средишта општине. Стална пијаца, вашари, извоз производа индустријских и занатских организација и приватника из Љига и заинтересованост предузећа и индустрије са стране за отварање своје продајне мреже у Љигу, указују на изузетно разноврсну и значајну трговинску функцију коју Љиг има у својој околини. Према томе, он је у овом погледу атрактивнији како за становништво околине, тако и за привредне организације са стране од два друга по значају трговинске средишта општине, Балановице и Славковице.

Индустријски развој Љига скорашњег је датума, али је по броју запослених успео не само да се приближи него и да премаши трговину (325) — што несумњиво представља веома брз развој, јер 1961. године овде није било индустријских предузећа.

Предузеће „Победа”, основано 1962. године прво као занатски погон, а од 1970. као индустријски, производи годишње око 20000 комада разних врста производа од коже. Ово предузеће запошљава 114 лица.

Предузеће за производњу грађевинског материјала „Пешчар” настало је из неколико занатских каменорезачких радњи. Основано је 1958. године и данас је једна од најбројнијих радних организација у Љигу (101 радник). Преко овог предузећа пешчари из Љига нашли су широку примену у уметничком и фасадарском обликовању грађевинских објеката у Београду и другим градовима. Поред пешчара они експлоатишу и кречњаке, производе филере за асфалт, камени агрегат и минерално ђубриво са капацитетом од 46000 тона. Од 1968. године раде и вештачке малтере за спољне фасаде.

Ливница „Прва седмолетка”, је основана 1953. године. Она ради одливке за металну индустрију, металургију и електроиндустрију, као и канализациони и санитарни лив за грађевинарство. Сада је ово предузеће део ливнице „Београд” и запошљава 91 радника. Аутоматски млин у Љигу је једини представник прехрамбене индустрије; ради од 1960. године и запошљава 19 лица.

Подизање индустрије настале после 1957. године, доводи до стварања индустријске зоне града која је створена и развијала се највећим делом око некадашње железничке станице. Иако је ова функција Љига релативно млада, ипак је по дохотку она данас најзначајнија у граду, јер даје близу 50% дохотка комуне (41%).

Изградњом ибарске магистрале 1965. године знатно се развија саобраћајна функција Љига. Љиг је саобраћајни центар од раније, јер је овде постојала железничка станица све до укидања пруге Лајковац — Чачак. Као остатак те раније функције још увек је 18 лица запослено у деоници Љиг за одржавање пруге. Док је број радника запослених у железници у опадању у порасту је број оних који се запошљавају у друмском саобраћају, јер је Љиг сада несумњиво веома значајан центар друмског, тачније речено моторног саобраћаја, јер је магистрала на којој лежи оспособљена за моторни саобраћај. Лица запослена у овом саобраћају углавном раде у два различита предузећа. Прво је ауто кућа „Шумадија“, погон у Љигу, која запошљава око 40 лица и обавља све врсте услуга и сервиса за моторна возила. Друго је предузеће јавног саобраћаја „Стрела“ из Ваљева, које се бави организацијом саобраћаја на територији општине и запошљава 10 лица. Значај љишког саобраћајног чвора још је очигледнији, ако се узме у обзир да дневно кроз Љиг прођу, у њему се зауставе, из њега полазе или у град долазе 211 аутобуса у оба правца. Осим тога поред транзитних путника који кроз варошицу прођу, 700—800 путника дневно са територије општине користи просечно ове аутобусе било на релацији Љиг неко насеље у општини или према неком удаљенијем месту.

Извесне функције у области Љиг има и као центар грађевинарства, један од два на овој територији. Поред приватне изградње, која се најчешће обавља занатски, у Љигу је предузеће „Изградња“ које стално запошљава 4 лица, а у сезони просечно и до 50, а 1971. их је било 70 запослених. Ово предузеће, са сличним које постоји у Белановци, обавља све грађевинске радове на територији ове општине на јавним и општедруштвеним објектима, а поред тога његова делатност је усмерена, због недовољне градње у овом крају, и на знатно шире подручје (Београд, Трепча).

Развој Љига као угоститељско-туристичког центра је такође нова и скорашња функција овог насеља, која је све јача и изразитија. Развој ове функције варошице све јаче се испољава са појачањем промета у саобраћају, с једне, и с повећањем могућности за смештај и боравак гостију у угоститељским објектима, с друге стране. Овај напредак се може уочити и кроз статистичке податке о сталном порасту броја запослених у угоститељским објектима. Године 1969. било је запослено у угоститељству 70, 1970 — 74 а 1971. — 87 лица. Отварање модерног хотела А категорије, поред већ постојећег мотела, даје Љигу нове могућности за прихватање путника који су у транзиту или који се задржавају у неком од одмаралишта у околини Љига. Хотел са 60 лежаја, 4 апартмана, рестораном са 40 седишта, летњом баштом и терасом са 350—400 седишта у оквиру кога се подиже

и модерно камп-насеље са простором за 100 шатора, а у току изградње је и насеље викенд кућица, бунгалова и рекреациони центар. Ово показује да ће Љиг са све већим порастом моторног саобраћаја и довршењем асфалтних путева према околним туристичким средиштима — Рајцу, Белановици, бањи Врујци, Дивчибарама и др. — бити на средокраћу између њих са смештајним условима који су већ данас завидни, једно од најпогоднијих места да прихвати знатан број гостију који би се ту задржали.

Као најважније управно средиште за 26 насеља, односно 18.471 становника, колико их има на територији општине по последњем попису, Љиг је истовремено и најважнији центар целокупне просветне, здравствено-социјалне и друштвено-политичке делатности на овој територији, то се у њему налази читав низ установа тог карактера које обављају услуге за читаву општину, а истовремено запошљавају и знатан број лица у Љигу. Тако се у Љигу налази пошта (22 запослена), дом здравља (42), две банке (укупно 5 лица), завод за социјално осигурање (7), што чини да ове службе укупно запошљавају 76 лица из Љига. Као најважније управно политичко седиште општине Љиг има општински комитет комуниста, седиште је главне синдикалне организације општине (заједно 4 лица), у њему је општинска скупштина (62 запослена) и суд (12), те све оне заједно запошљавају укупно 78 лица. Као културно-просветно средиште Љиг има основну школу и гимназију (отворену 1962.), народни универзитет чија се делатност протеже такође на целу територију општине, које укупно запошљавају 95 лица. На тај начин ове службе заједно упошљавају 249 лица укупно, тако да по броју запослених долазе по значају одмах иза индустрије. Ово још више показује централни карактер и функционалну развијеност Љига, што га ставља на прво место по значају у општини. Чињеница да сем поште и осмогодишњих школа нема сличних установа у другим местима општине, показује такође да је Љиг данас најважнији управно-услужно-просветни центар ове области и да ће се у том правцу и даље развијати.

После детаљно размотрених карактеристика области, историјата развоја насеља и функција које Љиг врши у својој околини може се закључити да према садашњим условима развоја саобраћајне мреже, удаљености од осталих насеља општине и повезаности са њима и функционалној разноврсности, Љиг има највише услова и најповољнији положај у општини, па и у широј области, да развија функције централног насеља. Предност његовог положаја за даљи развој и јачање у том правцу произилази из различитих момената који заједнички доприносе да га положај који ово насеље данас има ставља у први план као најпогодније за развој свих општинских, управних, услужних и других служби једног ширег реона.

Овакав повољан положај омогућује му прво нагнутост терена која је истовремено дала такву оријентацију саобраћајницама општине да Љиг постане главни саобраћајни чвор овог дела територије и веома атрактивна тачка. Друго, укрштање локалних саобраћајница са ибарском магистралом у самом Љигу односно недалеко од њега

(пут за Качер 1 км. северно) указује на велике могућности за даљи развој, како саобраћајне функције овог насеља, тако и читавог низа других услужних служби. На месту где се налази Љиг стичу се асфалтни пут од Славковице и Рајца, у довршењу је пут од Мионице и већ поменути пут из Качера чине Љиг, који се налази уз ибарску магистралу, правим чвором друмског саобраћаја у општини. Тиме му се даје највише могућности за развој свих функција, а посебно услужних, за цело подручје општине иако Љиг има ексцентричан положај у односу на саму њену територију. Осим тога саобраћајнице повезују Љиг са свим околним туристички интересантним местима општине и шире околине, што од Љига чини неку врсту туристичке раскрснице, јер он по свом положају на чворишту саобраћаја, по својим већ израђеним угоститељским капацитетима може да прими све посетиоце који желе да у транзиту обиђу околна туристичка места.

Изградња нових саобраћајница која се предвиђа на територији општине и модернизовање већ постојећих у сваком случају ће још више побољшати повољан положај Љига. Ту на прво место долази изградња модерне саобраћајнице према Мионици, која је скратила и побољшала везу са Ваљевом и Дивчибарама. Затим, изградња модерних саобраћајница према Аранђеловцу односно Руднику још ће више истакнути његов значај туристичке раскрснице, јер ће Љиг бити чворна тачка где се ибарски пут укршта са трансверзалним, туристички веома значајним путем који би на тај начин повезивао сва туристичка места од Аранђеловца до Дивчибара.

Највећи утицај на овакав значај Љига свакако има ибарски пут који је данас најважнија саобраћајница овог дела Србије према југу. Пројектована изградња једног другог пута који би ишао источније од Љига преко Аранђеловца може у извесној мери да умањи значај ибарског пута због тога што би она на себе прихватала она возила из правца Београд источно од пројектоване саобраћајнице. Међутим, ибарски пут ни у ком случају не би изгубио значај важне саобраћајнице на југу државе за целу западну Србију као и за већи део области западно од пројектоване саобраћајнице, тако да би транзит тим путем сразмерно сталном развоју моторног саобраћаја остао и даље веома значајан, а тиме се функција Љига као једне од чворних тачака на овом путу не би у већој мери умањила.

Просторни услови за проширење града су у неку руку ограничени. Могућност ширења Љига је ограничена из више разлога. Прво, плавно подручје око реке Љиг и њене притоке Гоћевца није повољно за даље ширење градске територије. Друго, ибарска магистрала дуж које је у новије време подигнут мотел, ново туристичко насеље и уз које се такође налазе бензинска станица и сервис намењени су углавном саобраћају и убудуће тако треба да и остане, стога ширење Љига дуж ове саобраћајнице не долази у обзир. Љигу остаје да се шири и повећава своју територију само на побрђима са обе стране реке, где је већ и данас у току изградња стамбених зграда, тј. у атару села Гукоши и Бабајић који су данас одвојени од ових насеља и припојени Љигу.

ТЕРИТОРИЈАЛНО ШИРЕЊЕ НАСЕЉА

У територијалном развоју насеља могу се такође уочити неколико фаза. Првобитно настало као заселак села Гукоши, насеље је било друмског карактера, смештено дуж пута Горњи Милановац—Лајковац, углавном на јужној страни Љига у Качеру.

Друга фаза развоја настаје после подизања железничке пруге када се ствара ново језгро на левој страни Љига уз саму железничку станицу. И овај део насеља има друмски карактер само нешто другачији правац сз—ји и подиже се дуж пута Мионица — Љиг.

Трећа фаза развоја је најновија и везана за послератни већи прилив становништва у Љиг и његов интензивнији привредни и управни значај у околини. Место насеља друмског карактера сада се подиже стамбена колонија на левој страни Љига, ствара се зачетак индустријске зоне града око бивше железничке станице, а на десној страни Љига старо језгро се проширује и трансформише померањем ибарског пута у саму долину Љига. На делу варошице који има стамбени и трговинско-занатски карактер, ствара се и једна нова зона уз сам друм, која је по својој функцији намењена савременом аутомобилском саобраћају. То је зона где се налазе мотел, хотел и камп насеље, аутобуска станица, предузеће за ремонт итд. Према томе, и у територијалном ширењу града може се уочити значај његовог привредног развоја, а посебно развоја саобраћаја, јер се фазе територијалног ширења управо поклапају са променама и развојем саобраћајних прилика општине и шире области.

Ширење градске територије није било сувише нагло, јер је и пораст становништва ишао умеренијим темпом. Нешто већи пораст становништва је после појаве железнице и проглашења за варошицу и тада почиње да се подиже насеље и дуж пута према Мионици.

По подацима *Б. Јовановића* Бабајићко проширење, у коме је Љиг, изграђено је на месту где река Љиг излази из отпорнијег флишног у неотпорнији неогени терен. Ту су испод заравни од 100 (260 м) налазе терасе од 65 (212), 53 (200), 25 (175) и 10 (156) метара (10, с. 297). Терасе су урезане у неогене лапорце, глине, пескове и кречњаке. У усецима пута према Бабајићу види се да су ти слојеви стрмије нагнути и да су поремећени.

Јужно од реке налази се слична серија тераса, али оне су урезане у флишне наслаге. Ниже терасе су шире покривене делувијалним материјалом и на њима лежи Љиг. Више су издвојене слабијим прегибима и избраздане јаружицама. И ту се налази шири под 100 (240—260 м), а испод њега се дижу једна изнад друге уже терасе на 77 (720) и 51 (200), а шире на 20 (170) и 8—12 (160) (10, с. 297).³⁾

Ниже терасе до 20 м су јасно издвојене док више срстају преко прегиба. Пространо дно љишке котлине све до терасе од 10 м.

³⁾ У загради су апсолутне, а ван заграде релативне висине.

(160) изложено је стихијским поплавама, јер се вода бујичарских река и речица из непропустљивих флишних терена брзо сјурни у љишку котлину носећи искључиво песковити и шљунковити флишни материјал (10, с. 298).

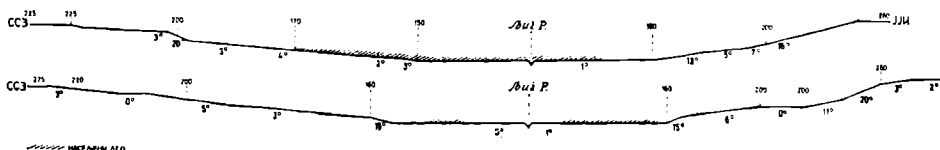
Љиг је подигнут на алувијалној равни реке Љига и на суседним брежуљцима у које су усечене терасе од 20 и 8—12 м. на јужној и од 25, 10 и 5 м на северној страни реке. Изливање реке Љиг које је нарочито јако у пределу непосредно око реке на простору између Љига и Гођевца, данас нема никаквих изграђених објеката. Због тога се алувијална равна реке на левој страни налази углавном под културама, јер је и данас део становништва оријентисан на пољопривредну производњу, али им је жетва нестална и несигурна.

Град је долинско-падинског типа, јер се део насеља налази у равни Љига и на најнижој тераси, а део на долинским странама. Падински део града се све више територијално развија и шири, јер су терени у равни данас предвиђени углавном за саобраћај, а остало је под културама, тако да је у равни градска територија најужа.

Из приложених профила града види се да се највећи део изграђене територије налази између изохипсе од 170 м северно и изохипсе од 160 м јужно од реке. Ово се углавном односи на старији део насеља, јер промене територије још нису унете у топографску карту.

Нагиби су у северозападном, бабајићком делу насеља много блажи, јер су ту терасе од 5, 10 и 25 м, на којима се углавном налазе изграђени делови. Зато се овде насеље и пење до те висине (170). Нова стамбена колонија је изграђена на тераси од 10 м (од 150 до 160 м апсолутне висине).

Стари део града на десној страни реке лежи на тераси од 10 м, односно овај део града се није пео изнад висине од 160 м, јер се изнад терасе од 10 м, узводно од града долинске стране издижу одсеком. Нова територија града у овом делу захвата падине изнад терасе од 10 м, односно изнад старог пута Љиг — Горњи Милановац. Територија се данас пење до више терасе од 20 м (170), која је од ниже издвојена прегибом.

Ск. 2. — Два профила кроз насеље Љиг

Као што скице два профила кроз територију града показују, нагиби терена на северној бабајићкој страни Љига имају вредности од 2—6° све до висине од 200 м, тј. ова страна љишке долине нагнута је под углом од 2—6°. На јужној страни већ изнад 160 м висине

не нагиби прелазе 10° , мада местимично на прегибима има и равнијих делова са нагибом од 0 до 7° максимално. Ово показује да и на северној и на јужној страни реке Љига има погодних терена за градњу.

У погледу инсолације северна, бабајићка страна експонирана према југоистоку, југу и југозападу представља, заједно са благо нагнутим терасама, веома погодне терасе за градњу и ширење насеља.

У јужном делу града, део насеља у равни мање је изложен инсолацији од новог дела на падинама, иако ове, гүкошке падине имају северну и североисточну експозицију због тога што висови од 252 м, (Чот) и 256 м, јужно од Љига, нису тако високи, а и не дижу се одсеком изнад града те не спречавају да сунчани зраци подневног (јужног) и послеподневног (западног) сунца осветле овај део насеља. У нешто неповољнијој ситуацији је део насеља на ниској тераси јужног дела града, које се лежећи испод одсека изнад ибарског пута нађе у сенци нешто раније.

Док су нагиби релативно повољни за градњу, остали услови стварају извесне проблеме. Тако се падински део територије града налази на терену где су процеси ерозије знатно изражени (15). На карти се види да се терени највише изложени ерозији налазе на простору од пута Љиг—Мионица до потока ГоЂевац, у северном делу града, као и на супротној, јужној страни града где се данас углавном простире насеље. Јужнији део насеља лежи на флишу голт ценомана и турон сенона — „па како се у области флишних наслага смењују слојеви различите пропустљивости, то при повољном нагибу према долинама или отсецима постоје услови да дође до отцепљивања и клижења виших пакета слојева преко нагнутог, развлаженог непропустљивог слоја” (10, с. 8). Због тога се у овом терену среће много јаружица, а око ловачког дома долази идо клижења земљишта.

Лева страна љишке котлине изграђена је од неогена. Подину свих слојева чине глине разних боја са слојевима песка а у повлати су моћнији песковити хоризонти. Ређе се срећу терени песковито-лапоровитог састава са слабијим појавама угља (бабајићка серија). Због тога се део падина изнад терасе на којој се налази нова стамбена колонија, где су слојеви нагнути и поремећени, спушта према долини тј. јавља се клижење земљишта. Узрок је разлика у пропустљивости слојева, као и нагнутост и поремећеност слојева, мада су појаве клижења у пешчарско глинастим теренима ређе „јер су те стене отпорније према откидању и још увек незнатно пропустљиве” (10, с. 8).

Међутим, наместо пешчара овде у бабајићкој серији се налазе пескови и глине који су пропустљивији од пешчара и који се смењују са слојевима лапоровитог састава, где је појава урвања још много чешћа.

У делу града стамбене колоније изнад старе железничке станице, која се налази на тераси, због малог нагиба не долази до клижења. Ту се јавља слегање земљишта, што се манифестује у појави пуцања зграда које су овде подигнуте пре пар година.

Шире терасе су покривене делувијумом и обрађене, а ниже су денудоване. Како се Љиг налази на нижим терасама изданска вода се среће већ на дубини од 5 м на појединим местима.

Све речице и потоци који притичу Љигу извиру на ободу котлине, великог су пада и бујичаве, због тога је цео слив познат по веома израженој ерозији и спирању плодне земље. Поред падова, геолошке подлоге, густине речне мреже и великих пљускова у пролеће и лето и слабог или никаквог биљног покривача, за појаву ерозије веома су значајна и насеља која су због неправилног коришћења земљишта у брдским пределима допринела бржем развоју ерозионих процеса. Штете од ерозије су одношење земљишта са ораница, као и са стрмијих страна сливних површина, затрпавање плодних земљишта и смањивање приноса на ерозионим површинама и угрожавање локалних путева и главних саобраћајница. Дно љишке долине је стога затрпано шљунком и већим блоковима што их носе бујичарски токови Драгобиља и Палежничке реке. „Тај се материјал идући према варошици Љигу понаша као плавина затрпава дно долине тако да се корито знатно шири и местимично губи” (10, с 297).

Како је тераса на десној страни Љига претежно флиш, а на левој неоген, то су могућности за појаву урвина знатне нарочито на већим нагибима, као што су терени око ловачког дома. На теренима где су неогени седименти могућност за јачу ерозију, спирање и одношење, као и појаве клижења и слегања које се овде манифестују, указују да су долинске стране прилично нестабилне за градњу. С друге стране дно котлине стално засипано наносом такође представља проблем за градитеље, али се већ приступило радовима на регулацији Палежничке реке како подизањем грађевина тако и пошумљавањем и затрављивањем целог слива. Потребне регулативне мере треба да се спроведу и у Драгобиљу, а истовремено треба да се регулише и Љиг да би се град заштитио од поплава.

Од поменутих бујица на територији града је само Гођевац чији је нанос најмањи. За градско насеље су међутим веома значајне и бујице Драгобиља и Палежнице, јер ове планинске реке које имају највеће падове, доносе више од половине укупног материјала (217 480 м³ — в. стр. 248). У граду су од бујица и Љига угрожене куће, локални путеви и ибарски пут. Плавно подручје града налази се између Гођеца и пута до ниске терасе од 10 м. Регулационим планом Љига проблеми које ова река наноси граду и његовом даљем ширењу губе се, наиме, плавање територије као и наноси који су до сада чинили највеће сметње биће тако регулисани да неће наносити даље штете граду нити магистралној саобраћајници која пролази поред реке.

УЖА И ШИРА УТИЦАЈНА ЗОНА И БУДУЋЕ ФУНКЦИЈЕ ГРАДА

Природне одлике

Општина која обухвата 278,84 км² протеже се у упоредничком правцу, тј. дужа је у правцу запад-исток него у правцу север-југ. Општина чини шире подручје утицаја Љига које се на северу граничи општином Лазаревац, на североистоку општином Аранђеловац, са истока и југоистока је окружује општина Горњи Милановац, са запада и југозапада Мионица а са северозапада општина Лајковац. Међутим, иако су седишта свих општина често по значају важнија и по традицији дуже позната као градски центри својих области, ипак се територија Љига у мањој мери оријентише на гравитацију у правцу Аранђеловца, односно Горњег Милановца пошто је и саобраћај и рељеф оријентисао углавном целу територију општине ка Љигу, односно на север ка Београду.

Геолошки састав. — Са карте Савезног геолошког завода се види да највеће пространство имају стене настале у периоду креде, које су по старости, фацијама и врстама седимената веома разнолике. Међу њима су заступљени горњокредни флиш, флиш голт ценомана, турон сенон и нерашчлањени сенон, као и сенонски кречњак. Ове стене се углавном пружају јужно од Гоћевца и Качера на простору око Палежничке реке Љига и Драгобиља, а изузетно их има и северно од Качера у атару Калањевца, али не много распрострањених (21).

Најстарије стене су филити, серпентински шкриљци и гранити карбонске старости. Оне се налазе на североисточном ободу општине у атару Калањевца и Живковца.

Мезозоик је заступљен у тријаским и јурским творевинама. Тријаске стене су најмање распрострањене и има их само у облику изолованих маса на додиру серпентина са дацитима или на додиру дацита и голта. Мермерских кречњака тријаског порекла највише има на брду Рујевцу код села Ба. Серпентина јурске старости има доста у долини Палежничке реке; они садрже и хромите који су неко време били експлоатисани. Ови серпентини су познати по специфичном начину распадања „откидање земљишта” услед чега се јављају ксерофилне голети. Око дацитског и серпентинског терена, јужно од линије Гоћевац — Качер, тј. на простору од Качера до Палежничке реке, односно до граница општине налазе се кредни седименти. Голт је међу њима представљен црвенкастим и сивозеленим кречњацима, нарочито у сливу Лалиначке реке. Ценоманске седименте чине песковити кречњаци са пешчарима, или плави лапори са конгломератичним кречњацима и пешчарима или плави лапорци и конгломератични кречњаци са интеркалацијама лапораца и пешчара, зависно од различитих фација у којима су наталожени. У сенонским седиментима су заступљени лапоровити кречњаци и лапорци, спрудни, хипуритски кречњаци, којих има највише на платоу Рајца, Пањева и Гучева и флишни седименти.

Лапораца, плочастих кречњака и спрудних кречњака има и на простору од села Штавице до села Дићи, а сиви шкриљави лапорци и лапоровити кречњаци пружају се од Бањана уз Лалиначку реку. Флишни седименти изграђују део између Љига на северу па све до Бранетића на југу. Овај тзв. љишки флиш сенонске старости чине фини жути лискуновити пешчари.

Док је јужни део општине, јужно од Гољевца и Качера представљен махом кредним а местимично јурским и тријаским седиментима, млађе стене се налазе само у алувијалним равнима река и у лацима око Славковице. Северни део општине, нижи део територије, је претежно мио-плиоценске старости и заједно са алувијумом у речним долинама и дацитним језгрима представља најмлађе делове територије. Типски неоген се налази у селу Бабајићу код Љига. Чувена Бабајићка серија је представљена песковито-глиновитим, ређе песковито-лапоровитим слојевима са slabим појавама угља. Дацити светлосиве боје и порфирске структуре а старости миоценско-плиоценске су веома моћни и корисни за привреду општине, јер се користе у индустрији грађевинског материјала. Они су заступљени на простору око Славковице где се највише и искоришћавају, а има их и јужно и северно од Качера у атарима села Ивановци, Пољанице и Калањевци.

Релеф. — Главна карактеристика релефа је данас заталасано побрђе са типичном шумадијском пластиком земљишта, које се степено уздиже од долине Колубаре према ограницама Рајца, Сувобора, Рудника и Букуље. Порекло површи које чине највише делове општине и које се ступњевито спуштају према долини Колубаре различито се објашњава. Цвијић и Симић сматрају да су оне абразионог порекла, остаци старог нивоа панонског мора, а Јовановић тврди да оне имају изразито флувиоденудационо порекло, тј. да су настале радом река и површинске ерозије (10, 11). Но без обзира на њихово порекло ове површи су данас веома значајне у релефу. Заједно са долинским системом реке Љига, оне су доминантни облици релефа, основне његове карактеристике. Долина реке Љига која је усечена у најнижу површ даје основни печат релефу општине и чине је три засебне целине: слив Драгобиља, слив Качера и слив Љига, који се међусобно разликују.

Слив Љига обухвата западни део општине а најнижом тачком у Латковићу 125 м а највишом на Рајцу 848 м и налази се између слива Колубаре на западу, Велике Мораве на истоку и Западне Мораве на југу. Развође Љига према Западној Морави је истовремено развође између Колубаре и Западне Мораве.

Композитна долина Љига почиње од Кадинолучке котлине, која је заједно са низводном сутеском дуга око 2 км, а усечена је у поремећене флишне слојеве испод заравни и подова од 500—300 м. После поменутог сужења љишка долина се опет шири и гради љишку котлину која је састављена из два проширења раздвојена меандарским ртом Ливадице, усечена у дно старе љишке котлине. Прво Бабајићко

проширење, где се налази град Љиг дуго је око 3 км и усечено је у неогене седimente на северној и старије стене на јужној страни Љига, које су представљене флишом и дацитом од Љига до ушћа Качера и Липља. Рт Ливадице издваја Бабајићко проширење од моравичког на северу, које је дуго око 15 км а најшире је у средини код Мораваца (око 2 км), јер је ту усечено само у неоген.

Северно од Жупањца долина Љига се поново сужава, јер на десној страни налази на мезозојске стене Ваганске косе, док је са леве и даље неоген. Најзад се Љишка долина завршава Дебељевачком сүтеском, јер је ту усечена у кречњачки рт, део Ваганске косе, који поред кречњака садржи и друге отпорне стене. Оба ова проширења су урезана у дно старе Љишке котлине, која се једноставно пружала до Пепељевца када је данашња тераса од 20 м градила дно Љишке котлине.

Више заравни изнад горњег тока Љига везују заравни Драгобиља и Палежничке реке. Највиши ниво чини вис Букве (550 м) и Јеловачког Брда (520 и 410 м). Она се лево од Љига наставља на темењу Медника до подножја Виса. Уже заравни испод ове су на висини главице Бранчића и Дића.

Јужно од виших кућа Кадине Луке је под од 300 м који је део горњоколубарске површи од 300 м.

И тераса горњег Љига релативне висине од 60 (260 м апс.) се везује за терасе горњоколубарског басена исте висине. Ова површ је нагнута низ слив, али како је Љиг у њој усечен она има све већу релативну висину идући низводно: код Љига 100 м, код Латковића (130 м), а код Пепељевца 130—150 м. Од Љига и Бабајића се испод те најниже површи проширује знатно тераса од 200 до 220 м и срasta са широком терасом бочних долина. Долине Палежничке реке, Башке и Славковачке реке, које чине изворишни део Љига, иако су кратке, имају такође изразито композитне долине. Изворишни део ових река је некоординиран и скрашћен, а у средњем току се наизменично сужавају и проширују. Крајњи југозападни део општине је изграђен од слојевитих кречњака, који леже преко серпентина, припада крашкој оази Сувобора. Поред две крашке долине Срасле Букве и Пањева и скрашћеног дела Палежничке реке у изворишту, овде се могу срести и остали крашки облици: вртаче најчешће левкасте, следе долине, јаме и типичне циновске вртаче код села Пањеви и најзад пећине. Најпознатија је пећина код села Ба из које извире Љиг, створена крашким процесом који је овде један од значајних природних агенаса (10).

Југоисточни део општине припада сливу Драгобиља, који се одликује посебним рељефом. Он је изграђен у пространој преселини између Ваљевачких планина и Рудника, и то опет у систему заравни које се ступњевито спуштају од 500—800 м ка средишту слива. Ширина овог слива је 10—15 км, а дужина око 12 км, а ипак има своје посебно обележје. Ова река, која се у изворишном делу зове Угриновачка, низводно од штавичког сужења тече широком

долином, која се опет сужава и поново проширује код Кадине Луке, те и она има композитни облик. Дићка котлина, најдуже проширење међу Драгобиљским котлинама, више личи проширеном делу долине него правој котлини. Долина Драгобиља је изразито асиметрична и леве притоке су јој знатно дуже. Општу специфичну карактеристику овог слива допуњују две врсте денудационих облика. То су прво јаруге у флишу, местимично степеничасте, и густа мрежа јаруга у дацитним теренима које због интензивне дисекције дају околним теренима обележје бедлендса. Интензино распадање дацита снабдева потоке шљунковитим материјалом, који се низводно таложи у дну долина као плавине. Ова мрежа јаруга и јаружица је нарочито изразита око Рудника и Островице. Серија површи на источном ободу Горње Колубаре се спушта ступњевито од 1000—400 м и захвата делове Рудника и његове подгорине.

Слив Качера и Оњега који обухватају источне и североисточне делове општине захватају само ниже делове ових површи, јер су Качер, Трудељска река и Оњег усечени у качерску депресију (10). У овој депресији Качер гради композитну долину која почиње Драгољском котлином. Низводно од Белановице долина Качера скреће на југ лактасто и све се више шири у Ацинопољску котлину. Између те котлине и низводне Бранчићке котлине је Ивановачка сүтеска. Бранчићка котлина је сужена на излазу долине Качера у Љишкју котлину.

Овакав рељеф степенасто спуштених површи нагнутих према северу и композитних долина чине област изузетно проходном у свим правцима, а нарочито према северу тако да овим долинама воде и најважније саобраћајнице.

Хидрографске карактеристике. — Хидрографска мрежа на подручју општине Љиг је веома развијена, али је њена густина већа у источном него у западном делу подручја. Љиг преко Колубаре припада сливу Саве. Најјужнији токови овог слива су Палежничка река која се улива у речицу Врело, нешто низводније им притиче Славковачка река и најзад, заједно са Драгобиљем чине реку Љиг код Кадине Луке.

Као извор реке Љиг у народу се узима крашко врело у селу Ба. Врело је богато водом, по разним мерењима до 67 лит|сек (16, с. 29—30), а налази се на раседној линији са кречњацима. Долина речице Врело је дуга 10 км (16, с. 1).

Драгобиљ је највећи изворишни крак Љига и настоје од Брезовице и Давидовачке реке, а код Бањана прима са леве стране. Лалиначку реку. Извире испод Рудника и тече од истока према западу до Кадине Луке, односно до места на путу Славковица и — Љиг где се спаја са Палежничком реком. Површина слива Драгобиља је 158,07 км² дужина тока 29,675 км. Густина мреже му је 1,65 км|км². Максимална количина воде на основу стогодишњих прорачуна је 140 м|сек (17).

Палежничка река има разгранату хидрографску мрежу са много више мањих притока. Укупна дужина (са свим притокама) је 89,3 км. У сливу ове реке има стално око 0,2 м³/сек воде, тако да се вода задржава и у најсушнијим месецима (септебар). У току 100 година максимална вода је била 60 м³/сек (17). Правац тока јој је запад-исток.

Од Кадине Луке, кад се ове реке споје, настаје Љиг који тече према северу и прима од важнијих притока Жеравац и Гоњевац са леве, а Качер и Оњег са десне стране.

Укупна дужина Љига износи 35 км са просечним падом 2‰. Површина слива му је 676 км², а протицај 4,5 м³ (17). На појединим деловима тока пад терена је следећи (18).

део од Колубаре до Грабовца	1,30—1,40 ‰
део од Грабовца до Оњег	1,50—1,60
део од Оњег до Качера	1,60—1,70
део од Качера до Гоњеваца	2,00—3,00
део од Гоњеваца до Жаревца	4,00—5,00
део од Жаревца до Палежнице	6,00—5,00

Ток Љига меандрира на целој својој дужини, са оштрим кривинама и у конкавним деловима врши врло јаку ерозију. На више места поткопава пут (ибарску магистралу) те постоји опасност од клижења или рушења пута. Кроз град тече као доста мирна река, иако код моста затвори 2/3 нормалног потенцијалног профила и успорава ток, тако да при великим водама изгледа да је отвор моста недовољан (18).

Највише воде су у месецу марту 112 см што се поклапа са висином падавина. Топљење снега је у априлу (око 97 см). Високе воде су и у мају и оне су условљене висином падавина. Најмање водостаје Љиг има у августу, септембру и октобру када је минимум падавина. Зависност високих водостаја од количине падавина види се и у периоду од 1955. — 1965. године. Највећи водостај у том периоду од 288 см. поклапа се са највећом количином падавина. Поред падавина, на њега је утицало и топљење снега што указује на кишно — снежни режим овог тока. Ниске воде су — 21 см а врло високе 509. Величина амплитуде екстремних водостаја у истом периоду (1955. — 1965.) на Љигу је било 530 см (15).

Плавна површина на територији целог слива износи 2500 ха најквалитетнијег земљишта и захвата територију између пута Београд — Чачак на десној и старе пруге Лајковац—Љиг—Чачак, на левој страни (18).

Коефицијент бујичавости Љига износи 0,800 (18). То долази отуда што су све реке које му притичу са обода котлине са великим падом и бујичаве. Најизразитије бујице су Палежница и Драгобиљ. За ерозију и стварање наноса најопаснији су палеозојски шкриљци као на пример у сливу Оњег. Међутим, типичне бујице спирњаче, на овој подлози су на десној страни Драгобиља у околини Угринов-

ца. На неогеним седиментима су корита дубоко усечена, али нема правих бујичавих токова.

Какав је утицај појединих токова на бујичави карактер Љига и колики су наноси које ове реке носе показују следећи преглед (18).

Назив бујице	Површина под ерозијем	Количина наноса	
		год. м ³	просек на см ²
Палежничка реке	74,55 ха	71093	948
Славковачка река	26,50	15625	580
Драгобиљ	147,70	129000	870
Качер	211,00	122200	530
Липовачка река	5,20	1391	280
Оњег	77,80	41248	530
Грабовица	13,50	6750	500
Жеравац п.	7,10	812	116
Гобевац п.	7,60	950	125
Кацапе	28,80	6879	250
Грабовачки	12,70	3150	245
свега:	611,75	389138	

Грађевински радови за регулисање бујице Палежничке реке већ су у току, а пошумљавање које је такође лек за смањивање ерозије, врши се на територији целог слива. Главне штете које наносе бујице и поплаве су одношење и затрпавање плодних алувијалних земљишта у долини Љига. Регулација реке Љиг такође је у плану. Ту ће се бујичне воде спровести кроз најуже корито а да услови стабилности корита при томе буду задовољени. Како највише вученог материјала доносе Палежница, Драгобиљ, Качер (шљунак) и Оњег (песак) предвиђају се и таложнице иза ушћа Палежнице и Драгобиља са могућим капацитетима од 85.280 м³/год. и најзад иза ушћа Оњега са капацитетом од 2.805 м³/год. Овај наталожени шљунак (у прва два) и песак (у трећем) користили би се за грађење објеката у општини (18).

Становништво комуне се највећим делом снабдева водом из копаных бунара, пумпи, цевних бунара и мањих водовода, а малим делом из извора. И становништво Љига је до скоро углавном користило пумпе, бунаре, а један део је воду довео природним падом. Како је издан плитка, понегде 5 м постоји, као што је речено, опасност од загађивања мада се то није до сада десило.

Водовод је изграђен и каптиран је извор Врела у селу Ба, удаљем 11 км. Капацитет овог извора не опада испод 67 лит/сек. ни у летњим периодима сушних година. Иако је за снабдевање Љига и насеља у околини потребна максимална количина воде од 18 лит./сек. то се потребна количина која се добија са овог извора узима без икаквог проблема за становништво села Ба које ову воду и даље користи. Неповољно је једино што се вода у Врелу мути после интензивнијих падавина или наглог топљења снега, што указује да воде са по-

вршине које Врело хране, долазе у њега без претходне природне филтрације (16).

Вода се узима директно из Врела помоћу дохватне цеви, и то капацитета 28 л/сек одакле иде у филтерску станицу поред Врела где се ослобађа суспендованих материјала и мутноће. Тако је овај проблем решен. Висинска разлика између Љига и Врела износи 152 што одговара притиску од 15 атмосфера. Пошто је тај притисак огроман прављени су успут преливи и ублаживачи притиска. Разводна мрежа кроз Љиг је 7 км. дуга а планирана је за град од 25.000 становника (16).

Коришћење Љига у рекреационе сврхе за сада се предвиђа тек после изградње модерног кампинг насеља поред новог хотела. До сада је у ове сврхе коришћен тек у незнатној мери.

Клима. — Цела општина је у региону умерено континенталне климе са slabим утицајем висије на југу и са извесним модификацијама под утицајем панонске равнице., јер је долина широка и отворена према северу. Станица Љиг не располаже подацима за температуру него су дати подаци станице Вреоци. У периоду од 1950 — 1968. год. (18 година) средње месечне температуре износиле су:

Табела 1

I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
-0,9	1,7	5,4	11,4	15,6	19,5	21,3	20,8	16,9	11,6	6,7	2,9	11,0

Амплитуда између најхладнијег јануара ($-0,9$) и јула ($21,3^{\circ}$) износи $22,2^{\circ}$. У истом периоду апсолутни максимуми и минимуми температуре су изгледали овако:

Табела 2

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
макс.	13,5	12,3	22,5	25,8	29,8	34,0	35,4	35,0	31,5	26,7	21,4	16,2	26,6
мин.	-18,4	14,4	-6,9	-9,0	3,0	7,7	9,0	9,0	3,3	-0,9	-4,7	-8,7	2,4

И код апсолутних температура максимум се јавља у јулу, мада је разлика према августу незнатна свега $0,4$. Амплитуда најхладнијег и најтоплијег месеца је око $51,8^{\circ}$, а годишња амплитуда у том периоду је $29,0^{\circ}$. Средње температуре годишњих доба су:

зима	пролеће	лето	јесен
1,0	11,5	20,0	10,1

Средња температура јануара $-0,9$ и средња зимска температура од $1,0^{\circ}$ показује знаке континенталности стога и није велика разлика између јесени и пролећа, мада је пролеће топлије за $1,4^{\circ}$ што је повољно како за вегетацију тако и за развој туризма.

Период без мраза је довољно дуг тако да не представља већу сметњу нормалном вегетирању и сазревању култура. И апсолутни датуми првог и последњег мразног дана који имају веома екстремни карактер и појављују се веома ретко, пружају довољно времена за нормалну вегетацију. Опасност једино чине позни мразеви за извесну врсту воћа које касније цвета.

Табела 3

Апсолутни датуми мраза		Средњи датуми		Средњи број дана без мраза 188 дана
првог 30. XII	последњег 6. V	првог 19. X	последњег 15. IV	

Период највеће облачности се не поклапа са периодом највиших падавина. Повећана облачност је преко зиме. Више од 5/10 ведрог неба је само три месеца у јулу, августу и септембру. Због релативно велике облачности смањена је овде инсолација, тако да број сунчаних сати износи годишње 1700.

Укупна количина падавина је релативно мала и износи просечно годишње 752,3 мм што се тиче годишњег распореда талог он је доста повољан, јер се више падавина излучи у доба вегетационог периода тако је биљни свет зелен у току лета што је значајно и са привредног аспекта, а има и туристичко-рекреациони значај.

Мерења талог су вршена у Љигу у периоду од 1950. — 1968. године и показују све вредности:

Табела 4

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год
средње	66,0	48,9	56,9	61,9	88,7	70,9	90,3	60,2	58,2	50,0	66,4	55,6	752,3
мах, 1955	71,4	69,7	105,2	116,2	53,2	39,3	279,0	117,1	52,4	48,1	22,0	57,0	1190,9
мин. 1961.	22,0	18,6	25,2	93,5	174,5	46,5	92,0	4,6	9,7	8,4	68,2	76,8	601,5

Средњи минимум је у том периоду био 1961. а максимум 1955. године. Просек од 1931. до 1960. показује нешто већу годишњу вредност него просек од 1950. до 1968. и износи 773 (19).

Распоред падавина по годишњим добима показује да поједина годишња доба примају следеће количине талог:

зима	пролеће	лето	јесен
167 мм	180 мм	220 мм	183 мм

Број дана са снегом просечно је 30, али варира из године у годину. Слично варира и број дана са снежним покривачем. Просек трајања снежног покривача је 40 дана, а варира од 13 дана (1957) до 50 дана (1962. г.). Први снег се обично јавља у децембру, а последњи

у марту и ребе у априлу. Дебљина снежног покривача је веома променљива. Максималну дебљину је снежни покривач имао 2. III 1958. год. и то 60 см, а 9.I 1959. — 50 см.

Број дана са падавинама такође варира, али су ова осматрања вршена кратко да би се нешто прецизније закључило. Број дана са падавинама види се из:

Табела 5

$\geq 0,1$ мм	падавине $\geq 1,0$ мм	$\geq 10,0$ мм	снег $\geq 1,0$ мм	* није мерен	максимална висина у току године	Година
144	102	30	50	—	75	1962.
—	—	23	39	69	45	1963.
124	105	29	24	52	8	1964.
123	102	27	33	—	—	1965.

Број кишних дана је 150 просечно што указује на малу дневну количину падавина. Табела показује да је највећи број дана са 0,1 мм|мин а одмах затим до 1 мм|мин што указује да се највише кише излучи у облику пролетњих и летњих пљускова.

Мерење осталих климатских елемената се на овој територији није вршило, једино су мерени ветрови, али и ти подаци се односе на Ваљево. Подаци за Ваљево показују да се територија општине Љиг карактерише умереним ветровима и да је са знатним бројем дана без ветра. Од ветрова који дувају најчешћи су западни и северозападни ветрови и њихова учесталост је преко 50%. Западни ветар је чешћи у току зиме, јесени и лета, а најчешћи је у фебруару. Слично је и са северозападним ветром. Поред ових ветрова постоје повремено и мања локална струјања условљена температурним разликама између љишке котлине и околних брда.

У закључку се може рећи да су температурне прилике у овом крају сасвим повољне за вегетацију, сем што рани мразеви могу да нанесу штету воћу. Просечне температуре од 19—21° у току летњих месеци не узимајући у обзир екстремне максимуме и минимуме сасвим су повољне за рекреацију и одмор. Једини недостатак је већа количина падавина у летњем периоду и нешто смањена дужина инсолације која износи годишње 1700 сати.

Педолошке карактеристике. — У општини Љиг педолошки покривач је врло разноврстан. Земљиште је веома важан фактор за пољопривреду, а пољопривреда је још најважнија привредна грана овог краја.

Разноликост типова земљишта говори о разноврсним условима постанка — рељефу експозицији рељефа, надморској висини, климатским условима и др. Тако се на територији општине јављају алувијална земљишта, смонице, смеће рудно земљиште (на кречњаку), смеће кисело (на пешчару), скелет камењар параподзоли, сме-

ће скелетоидно кисело земљиште на граниту, црница на серпентину итд. (15).

Алувијално земљиште се простире као узана зона дуж река (Љиг, Качер и остале). Ово је земљиште најважније за пољопривреду, јер се највише користи за окопавине. Овде алувијум садржи калцијум карбонат у виду праха измешаног са земљом. Калцијум карбонат долази у алувијална земљишта растворен, јер се у сливном подручју Љига налазе веће наслагае карбонатних слојева. Потенцијалне могућности овог земљишта су веома велике (20).

Велико пространство имају и параподзоли. Подлога на којој се јављају најчешће је тешко пропустљива глина. Највише се искоришћавају за њиве. Овде је параподзол нешто више испран те има неповољне физичко-хемијске и биолошке особине. Његово коришћење захтева примену агромелиоративних мера.

Подзоласта гајњача је распрострањена на брежуљкастом терену где су раније биле шуме које су искрчене и претворене у ораницу. Обично се јављају на северним, влажнијим експозицијама (20).

Код гајњаче је интензивно испирање глина из површинских слојева, с тога им је боја сивкаста а структура у површинском слоју грудваста. Оподзољавање је праћено и губитком хумуса и хранљивих материја, тако да је производна вредност смањена у односу на нормалну гајњачу. И она се користи као њивско земљиште али је треба ђубрити и неутралисати киселост.

Смонице су углавном на блажим нагибима, депресијама и слабије израженом таласастом рељефу, нарочито на језерским и речним терасама. Јављају се на неогеним седиментима, плавим лапорцима или лапоровитим глинама.

На смоницама су шуме у мањини, а високе подземне воде у удубљењима доводе до подбаривања. Ове смонице су тешке и глинасте са веома лошим физичким особинама. Познато је њихово ђубрење. Употребљавају се као оранице или за ливаде код тешких глинуша. Примају и вештачко и стајско ђубриво, јер захтевају калцификацију (20).

Кисело смеђе земљиште је на палеозојским шкриљцима. Нису увек смеђе боје већ некад црвенкасте и мрке. На лапору се обично не развијају, али како у шумадијском средње кредном флишу има и пешчара, на њима се развијају. Већином су скелетиодног карактера и на њима су шуме (храстове и букове). Пропустљиве су за воду са крупним испраним скелетним слојем на површини. Подложни су ерозији и испирању. Махом су добрих особина па после мелиорације могу да се користе за ратарску производњу (20).

У закључку се може рећи да су скелетна земљишта доста распрострањена. Имају плитки оранични слој и на њима се углавном налазе шуме, пашњаци и ливаде, на теренима где нема спирања воћњаци и њиве. На шумадијском флишу су углавном сива земљишта,

на кречњаку планинске црнице (и на серпентинској подлози), а праве смонице на брежуљкастом терену. Кисело алувијално земљиште, параподзоли и барске црнице се срећу у свим речним равницама. Остала земљишта на нагнутом рељефу су типа агенетичних, скелетоидних земљишта.

Сва кисела смеђа, параподзоласта земљишта која се јављају на силикатној подлози, најчешће на палеозојским шкриљцима, су веома кисела и скелетоидна. Дубина им је просечно 40 см. а хумусни слој само 10 см. Јако су подложна ерозији и спирању.

Привредне карактеристике

Сама чињеница да је 2/3 земљишта пољопривредно земљиште и да је 74,2% становништва пољопривредно становништво указују да је шире ванградско подручје изразито пољопривредног карактера. Од 27884 ха укупне површине 19104 ха (68,5%) је пољопривредно, шума захвата 7669 ха (27,5%) а неплодне површине, које су под грађевинама, двориштима и путевима и које се постепено повећавају чине 4%, односно 1110 ха. Земљиште је претежно у приватном власништву, мада пољопривредне организације користе 776 ха, односно 2,75% од укупне површине. Оне се баве пољопривредном производњом у кооперацији са приватним, односно индивидуалним, газдинствима. Територија општине се налази претежно у планинском реону (65,%) тако да и пољопривреда има изразито припланински карактер. Ратарство је значајна привредна грана и најважнији производи су пшеница и кукуруз, нарочито у планинском реону. Године 1968. је од 10703 ха оранице било под пшеницом 3144 ха, под кукурузом 3736 ха, сточно и крмно биље је било засађено на 2452 ха, поврће на 957 ха, а индустријско биље на свега 31 ха. Приноси појединих култура су стално у порасту иако треба рећи да је гајење доста екстензивно и да се тек задњих година примењују мере за његово унапређење. Тако су приноси порасли од 1964 г.—1970. г.: код пшенице од 17,8 на 28 мц|ха, код кукуруза од 17,7 на 30 мц|ха.

Иако је ово подручје врло повољно за воћарство и овај крај од раније познат по шљивама, ова привредна грана је дошла у фазу опадања, специјално гајење шљива. Но, и поред опадања, број гајених шљива је још увек највећи у односу на број стабала осталог воћа и износи 497252. Јабуке су по броју стабала одмах иза њих, мада доста заостају у броју, — 39040, затим долазе крушке — 29743, а остало веће, од којег на прво место долазе ораси, па вишње, трешње, брескве, кајсије и дуње, заступљено је са мање од 8000 родних стабала.

Највећи део прихода становништву овог краја даје сточарство и оно све више постаје водећа грана. Стога се под ливадама и пашњацима, налази 5201 ха, а и вештчке ливаде почињу да заузимају све веће површине. То су углавном површине неповољне за сетву оста-

лих култура. Како је принос на овим површинама 25 мц|ха, ова култура се сматра најрентабилнијом и планира се проширење површина.

Сточарство има тржишни карактер, јер нуди тржишту читав низ производа: кожу, месо, вуну, кајмак, сир, млеко и др. Подједнако се гаје говеда и овце (16125 грла односно брера), док је у осталим крајевима Србије обчно број оваца знатно већи. Број гајених свиња и коња је међутим у опадању.

Иако у општини има милион чокота лозе виноградарство је слабије развијена грана пољопривреде и нема неког већег значаја, сем за личну потрошњу. Површина под шумама се повећава за око 20 ха годишње, а укупна дрвна маса износи око 800000 м³ дрвета.

Иако пољопривреда запошљава око 3/4 активног становништва, ипак је индустрија као новија грана привреде у овом крају знатно акумулативнија и значајнија. Општина је значајна по производњи грађевинског материјала, чија се индустријска производња све јаче развија последњих година. Производња камене коцке и другог материјала је отпочела још 1928. године од стране приватних власника каменолома, тако да су налазишта дацита у Славковици, Кадиној Луци, и селу Ба отворена још пре другог светског рата, а прва његова обрада је вршена на брегу Љута Стена у Славковици, где су произвођени камени самци.

Одмах по ослобођењу оснива се предузеће за вађење камена, али поред тог државног предузећа има и неколико приватника. Тек 1962. године је извршена национализација приватних и основано предузећа „Гранит”, које има шест каменолома у Славковици, седам у селима Ба и Кадиној Луци, а у селу Ба експлоатише и веће количине мермерисаног кречњака. „Гранит” углавном производи камене коцке, али од како је 1962. године ово предузеће почело у ширем обиму да експлоатише мермерисани кречњак пуштањем у погон млина за млевање камена, почиње да производи и разне гранулације за терацо — радове, филер за грађевинарство, сточну креду, као и производњу минералних хранива (коштан, коштан С и супер-коштан). Производња је тако организована да се предузеће лети оријентише на производњу филера а зими на производњу сточне хране. Тако се производња повећала од 1200 на 2000 т годишње.

Поред пољопривреде и индустрије грађевинског материјала, које данас представљају најзначајније привредне гране на територији општине, развијено је и занатство у мањој мери, док је трговина концентрисана махом у Љигу и Белановици као привредним средштима.

Укупан број занатлија, сем Љига и Белановице, достиже на територији општине 119, али мањи део занатлија живи искључиво од заната, њих 39, а двоструко толико (80 занатлија) поред свог редовног посла у предузећу или радећи истовремено земљорадничке послове обавља и неки занат као допунско занимање. Од 22 врсте заната које су 1971 год. забележене на територији општине нису сви подједнако бројни. Интересантно је да је најразвијенији зидарски занат.

Поред 12 сталних занатлија, још 28 лица се баве зидањем као допунским занатом. Други занат по броју је ковачки и представљен је са 7 сталних занатлија и 5 занатлија који га обављају као допунски рад. Столарски занат обавља 10 лица укупно (свега два стално), услужно резање грабе врши девет лица (допунски рад), каменорезеца има 8 (1 стални), 8 поткивача (сви допунски), 6 стругара (све стални), 5 електроинсталатера (4 допунска), 4 молера (1 допунски), 2 бачвара (оба допунска) 3 кројача народних дела (1 допунски) и два лица ваде камен (1 допунски).

Од осталих заната има по један стални ћурчија, лимар и пекар и један млин. Допунски обављају занатске услуге по један фасадер, фризер за мушкарце, а два лица се баве израдом цигле.

Као што горњи преглед показује, најразвијенији занати су претежно везани за грађевинске радове, односно за производњу грађевинског материјала. Затим су нешто бројнији занати услужног карактера неопходни за сеоски начин живота, као: ковачки, столарски, поткивачки, и услужно резање грабе, односно стругаре. Остали занати су сасвим малобројни и њихове услуге становништво ове општинске може користити у центрима, Љигу и Белановици.

Занати нису свуда подједнако груписани. Само три насеља имају нешто јачу концентрацију, занатлија, преко 10, и то: Славковица (13), Ба (11) и Калањевци (11). Око 8 насеља има 5—10 занатлија као: Козељ (8), Пољаница (6), Шутци (5), Живковци (6), Кадина Лука (5), Бабајић (6), Бранчић (7), Бошњановић (5).

Најзад, осталих 11 насеља општине има 1—4 занатлија, и то: Лалинце, Штавица и Липље по 4, Велишевац, Моравци и Цветановац по 3, Гукоши и Ивановци по 2 а Јајчић, Доњи Бањани, Латковић и Дићи имају само по једног занатлију. Тако на територији општине нема данас насеља без занатлије, било да је реч о занатлији коме је то стално занимање, или о лицима који тај посао обављају допунски уз свој редовни рад. Због раширености на територији општине, занатство има и посебан значај за ову територију иако по свом друштвеном производу и по националном дохотку који се од њега добија, оно нема онај значај као индустрија и пољопривреда.

У новије време све већи значај на територији општине има и туризам који тек почиње да се развија и организује. Међутим, туристички пунктови су данас само неке одређене тачке општине. Поред Белановице и Љига најважнији је Рајац, а ван општине бања Врујци и Боговођа. Ову грану привреде би требало развити и у неким другим насељима општине која зато имају могућности (Ба итд.).

Значај поменутих привредних грана на територији општине види се и из економске структуре становништва, која је приказана у табели бр. 6. Табела приказује економску структуру целе општине, структуру сеоских насеља без Љига и Белановице и структуре ове две варошице посебно, јер се оне издавају и разликују од других насеља (23).

Табела 6

	Општина	Општина без Љига и Белановице	Љиг и Белановица
Укупно становништво	18549	16222	2327
Укупно активно становништво	10456	9654	802
% од укупног становништва	56,36	59,51	34,46
Индустрија и рударство	666	578	88
% од укупног	3,59	3,56	3,78
% од активног	6,36	5,98	10,97
Шумарство	3	1	2
% од укупног	0,016	0,006	0,08
% од активног	0,02	0,01	0,24
Пољопривреда	8164	8063	101
% од укупног	44,01	49,70	4,34
% од активног	78,07	82,48	12,59
Грађевинарство	159	131	28
% од укупног	0,85	0,80	1,20
% од активног	1,52	1,35	3,49
Саобраћај	139	98	41
% од укупног	0,74	0,60	1,71
% од активног	1,32	1,01	5,11
Трговина и угоститељство	351	121	230
% од укупног	1,89	0,74	9,88
% од активног	3,35	1,35	28,67
Занатство	320	175	145
% од укупног	1,72	1,07	6,23
% од активног	3,06	1,80	18,07
Стамбено-комунална делатност	13	8	5
% од укупног	0,07	0,04	0,21
% од активног	0,12	0,08	0,61
Култура и социјална делатност	162	51	111
% од укупног	0,87	0,31	4,72
% од активног	1,54	0,52	13,84
Делатност друштвене и државне службе	127	34	93
% од укупног	0,68	0,20	3,99
% од активног	1,21	0,35	11,59

Ова табела показује да је по броју запослених најзначајнија пољопривреда. То је привредна грана која запошљава 78% активног становништва (попис 1971). Нешто већи проценат становништва је запослен и у индустрији и рударству, 3,59 укупног односно 6,36% активног становништва. Ако се изузму Љиг и Белановица проценат запослених у индустрији се нешто смањује али се зато проценат запослених у пољопривреди пење на 82,48%.

Имајући у виду повољне природне и друге услове у комплекснијем развоју пољопривреде требало је дати изразити приоритет сточарству, а затим воћарству. Ове две гране и јесу доста заступљене, али не у мери која је могла и требало да дође до изражаја.

Приватан посед је уситњен, распарчан и неуједначених снага, тако да је унапређење пољопривреде отежано, јер се 59531 катастар-

ских парцела налази на непуних 28000 ха. Просечна територија по газдинству износи 5,2 ха, а просечна величина парцеле је 0,47 ха.

Према узимању и давању радне снаге број суфицилних газдинстава је далеко већи од дефицитних, али се та сразмера смањује. То не делује најповољније на благовремено обављање послова ни на економијама земљорадничких задруга које такође немају довољно радне снаге. Најповољнији однос у броју радне снаге имају газдинства од 5—8 ха, а у најтежој ситуацији су она газдинства са преко 20 ха. Самодовољних је око 50% односно 1950 газдинстава (12).

Последњих година се стање у ратарству знатно поправља захваљујући порасту кооперације између земљорадничких задруга и пољопривредних произвођача. Задруге имају организовану службу за сарадњу са пољопривредним произвођачима као и своје магацине у селима, а у Белановици и Љигу и пољопривредне апотеке. Но иако су приноси повећани производња ратарских култура још није довољна. За разлику од ратарских култура воћарство које има далеко повољније услове даје вишак воћа у продају, а често га користе и за стоку јер нема довољно прерађивачких капацитета. Ни сорте нису најбоље те се не може сав вишак да прода на тржишту у свежем стању.

За разлику од прве две гране сточарство има прави тржишни карактер а од производа се по квалитету истичу млеко, кајмак, сир и јаја. Шумарство и виноградарство немају већег значаја ни у привреди ма општине а камоли изван ње.

Иако је пољопривреда у целини напредовала, ипак недовољна техничка опремљеност земљорадничких задруга није задовољавала све захтеве за машинску обраду, тако да је стварање тржних вишкова било ограничено. Ипак применом минимума агротехничких мера, пољопривреда је видно напредовала и одржала своју доминантну улогу у националном дохотку (54,5% у 1969., 48,2% у 1970. и 50,0% у 1971. години). Развој пољопривреде би био комплетнији када би се изградили прерађивачки капацитети у воћарству. Како је у пољопривреди запослен највећи број становника она знатно утиче и на обим промета у трговини, а исто тако давала је и радну снагу осталим гранама.

Предузеће „Гранит“ које се налази на подручју општине Љиг има највеће капацитете за производњу камене коцке на територији Србије и може да обезбеди 25% коцке за све путеве у нашој земљи. То значи да индустрија развијена на територији општине има знатно шири значај него што је територија општине, а поготово што се налази поред тако значајне саобраћајнице као што је данас ибарски пут.

Нешто већи значај, али опет само на унутрашњем тржишту, има туристичка привреда. Иако природне лепоте, пећине, остаци старих цркава и манастира пружају знатно шире могућности за развој туризма, осим Љига и Белановице засад још само Рајац има материјалне могућности за развој туризма, јер тамо постоји дом пла-

нинара. У том дому је било домаћих посетилаца 2791—1967. а 8967—1968. године. Просечно су гости боравили на Рајцу 3,7 дана 1967., а 3,3, дана 1968. године. Сви подаци показују да је Рајац досад искључиво коришћен за излетнички туризам, боравак од просечно 3 дана указује на прилив гостију у доба викенда.

Мањи центри

Поред Љига као најважнијег средишта на територији општине Белановице, варошице, која представља средиште источног дела општине, у овој области, иако није велика ни по територији нити се истиче посебно богатством, и нека сеоска насеља имају извештан значај средишта. Ова средишта су постојала и пре него што су проглашене варошице, као и после њиховог проглашења. Такви сеоски центри су били првенствено Калањевци и Гүкоши, у чијим су се махалама и развила два постојећа градска насеља. Сеоска насеља су такав значај добијала најчешће постајући седиште општине, отварањем дућана и школа и појавом занатлија. Нека насеља су тај значај задржала све до последњих година када су укинүти срезови и када су бивше општине остале само као седишта месних канцеларија, што се види и из следећег прегледа.

Табела 7

Насеље	1866.	1890.	1912.	1921.	1931.	1947.	1948.	1953.
Калањевци	—	+	+	+	+	+	—	—
Моравци	+	+	+	+	+	+	+	+
Бољковци	+	+	+	+	+	+	+	+
Штавица	+	—	—	—	—	+	—	—
Кадина Лука	—	—	+	+	+	+	+	+
Славковица	+	+	+	+	+	+	+	+
Доње Бањане	—	—	—	—	—	—	+	+
Ивановци	—	—	+	—	+	+	+	+
Живковци	+	—	+	+	+	+	—	—
Бранчић	+	+	+	+	—	+	—	—
Ба	+	+	+	+	+	+	+	+
Козељ	+	+	—	—	—	+	—	—
Липље	—	—	—	—	—	+	—	—
Цветановић	+	+	+	+	+	+	+	+
Шутци	+	+	+	+	+	+	—	—
Бошњановић	+	—	—	—	—	—	—	—
Латковић	—	—	—	—	—	—	+	+
Драгољ	+	+	+	+	+	+	+	+
Бабајић	—	—	+	+	+	—	—	—

Ова табела, која показује распоред општина на територији данашње општине Љиг од 1866. до 1953. године показује да нека насеља у којима се општина задржала само краћи период као Штавица, Доње Бањане, Козељ, Латковић и Бошњановић не могу да се

сматрају средиштима. Стога, иако је велики број села повремено бивао средиште општине само Моравци, Бољковци, Славковица, Ба, Цветановац и Драгољ су имали стално ту функцију све до укидања среза. Остала насеља, сем Бранчића и Калењаваца, са којих је после функција прешла на новоосноване варошице Љиг и Белановицу, вршила су функцију општинског средишта само повремено и зато се то и није одразило у већој мери на стварање њиховог већег утицаја међу околним селима.

Упоредо са општинским, нека су насеља врло рано добила и изузетан шири значај отварањем сеоских дућана и школа, а понекад је њихово отварање претходило добијању општинске функције. Тако су Моравци први дућан добили 1825., Бољковци 1820., Гугоши 1845. а Бабајић 1832. године (13, с. 326). Прве школе на територији данашње општине су настале у Бољковцима 1851., Цветановцу 1858., Шутцима 1862. и Славковици 1865. (5, с. 349 и 408)

Наведени подаци показују да су прва сеоска средишта била ова села: Моравци, Бољковци, Ба, Цветановац, Драгољ и Славковица, јер су ова дугогодишња општинска средишта међу првима добила и школе, а нека од њих и сеоске дућане. Вероватно нешто касније су се школе и сеоски дућани појавили и у осталима, што је свим насељима у изразито пољопривредној, неурбанизованој средини, као што је тада била данашња општина, давала предност средишта над околним селима. Касније када се променио начин саобраћаја, нарочито после подизања железнице, стварања новог Љишког среза и новог среског средишта у Љигу, када су и ови крајеви почели да бивају у јачој мери изложени процесу урбанизације, и нека друга насеља су постала општинска средишта и мањи центри као Кадина Лука и Ивановци, док су Бранчић и Шутци тај значај изгубили због истовременог развоја Љига, односно Белановице.

Најзад, после другог светског рата била је створено више општинских средишта где су подигнуте школе и отворене земљорадничке задруге, али се њихова функција са укидањем среза и општина знатно изменила. Тако је данас као средиште већег значаја Белановица, која је средиште источног дела општине. Она је по броју функција одмах иза Љига, пошто има управни (месна канцеларија), трговински (трговинско предузеће и већи број продавница), занатски, просветни, здравствени и значај туристичко-угоститељског средишта. Значај осталих насеља средишта темељи се данас углавном на њиховом привредном значају у општини, пошто су махом изгубила управни значај, а затим донекле и на њиховој просветној функцији у околини.

Други по значају центар се налази у југоисточном делу општине, то је село Сласековица. Она је центар посебне врсте, јер своју функцију центра врши у заједници са околним сеоским насељима Ба и Кадина Лука са којима чини јединствено подручје, како у пољопривреди тако и у индустрији, а то су овде две најважније привредне гране.

Славковица је седиште највећег индустријског предузећа општине „Гранит“ које запошљава 329 лица и које је по значају једно од најважнијих предузећа ове врсте у Србији. Славковица је средиште већ по традицији јер је школу добила међу првим насељима, а и као дугогодишње седиште општине. Поред индустријског значаја који данас има Сланковица има и 13 занатлија, једног превозника и 2 гостионице.⁴⁾ Ово насеље је веома уско повезано са два оближња сеоска насеља Кадина Лука и Ба где се налазе каменоломи предузећа. Док се Славковица јавља као најважније насеље по индустријској функцији, дотле је Кадина Лука преузела на себе водећу улогу у пољопривредној функцији. Она је седиште земљорадничке задруге где је запослено 109 лица. Ова задруга је основана 1946. године и подручје њене делатности су насеља Славковица, Ба, Палежница и Кадина Лука. Од осталих привредних делатности Кадина Лука има и гостионицу и 5 занатлија. Село Ба нема неку централну функцију у овом склопу насеља, али је као насеље где се налази један од најважнијих каменолома и где ради око 11 занатлија, значајан партнер у овом скупу. Иако је Славковица по функцији најзначајнија, ипак је она само део тројног насеља која су између себе поделила функције варошице средишта за овај део општине. У ову скупину насеља свакако треба прибродити насеље на Рајцу туристичког карактера, које заједно са могућностима за развој туризма у селу Ба и Славковици (извор Љига, пећина, старе цркве итд.) даје овим насељима даљу перспективу за развој.

Далеко су мањег значаја остала сеоска средишта на територији општине. Такво једно средиште у овој области где је пољопривреда и данас најважнија привредна грана, је свакако село Штавица. Штавица је седиште земљорадничке задруге. Ова задруга је основана 1931. и до 1950. је имала на свом подручју само село Штавицу. Од 1951. године делатност ове задруге је на подручју насеља Дићи, Доње Бањане, Аалинци и Козељ: сем тога ово насеље има 2 гостионице и 4 занатлије.

Трећа земљорадничка задруга има своје седиште у Белановици. Она је основана 1959. и обухвата села Живковце, Калањевце, Пољанице и Шутци. Сва остала насеља припадају земљорадничкој задрузи и Љигу, која је основана 1958. а којој је припојена ранија земљорадничка задруга из села Ивановци. Поред Љига, овој задрузи припадају и следећа насеља: Бабајић, Бошњановић, Бранчић, Велишевцац, Гукоши, Ивановци, Јајчић, Латковић, Липље, Моравци и Цветановац тј. укупно 12 насеља са Љигом.

Известан мањи привредни значај има и село Латковић, где се налази пољопривредно предузеће „Дудовица“, а осим њега и 2 гостионице и 1 занатлија. Остала насеља имају углавном изразиту пољопривредну функцију. Остале делатности су у њима минималне заступљене, као што се види у табели бр. 8.

⁴⁾ Од тога четири живе искључиво од заната: 1 пекар, 1 стругар и 2 зидара, а остали се баве занатима као допунским радом.

Табела 8

Насеље	Врста делатности		Превозника
	гостиница	занатлија ⁵⁾	
Моравци	2	3 (2)	—
Гукоши	—	2	1
Бабајић	—	6 (4)	2
Дићи	2	1 (1)	—
Ивановци	1	2	—
Лалинци	1	4 (1)	—
Живковци	2	6 (2)	—
Бранчић	1	7 (2)	—
Козељ	1	8 (2)	—
Липље	—	4 (1)	1
Калањевци	—	11	—
Доњи Бањани	—	1	—
Јајчић	—	1	—
Цветановац	—	3 (3)	—
Велишевац	—	3 (1)	1
Палежница	—	1 (1)	1
Нољаница	—	6 (1)	—
Шутци	—	5 (4)	—
Бошњановић	—	5 (2)	—

Поред ових услужних делатности, које данас почињу да се развијају, у сваком селу изван број лица такође ради у трговини по продавницама трговинског предузећа „7 јули“. Ово предузеће од својих 36 продавница на селу има 24.

Но, и поред тога, степен развијености терцијарних делатности у селима у околини Љига није још сасвим задовољавајући у вези са савременим начином живота и модерним начином саобраћаја који сваким даном постаје све моћнији фактор на територији општине. Ниво који је развијеност појединих терцијарних делатности достигла, није подједнак. Тако је, на пример, још 1968. године на сваких 1000 особа долазило 1,7 угоститељских објеката, што је по количини за наше услове било сасвим довољно (14). После подизања нових хотела и камп насеља у Љигу степен развијености угоститељства доbio је и на квалитету, што је раније био основни недостатак.

Што се тиче степена развијености трговинских продавница, он је далеко лошији због тога што нема довољно специјализованих продавница, а исто тако и у погледу територијалног размештаја њиховог није сасвим задовољавајући. Тако су 1968. постојале продавнице индустријске робе само у четири насеља дуж главног ибарског пута. У 16 насеља била је по 1 продавница индустријске робе док је 8

⁵⁾ У загради је дат број занатлија који имају занатске радње, тј. који живе само од заната. Први број показује укупан број занатлија у насељу заједно са онима који занат обављају допунски уз пољопривреду или рад у предузећу. Има насеља где се јављају само занатлије који се занатима баве допунски.

Перспективе гравитационог подручја

На ширем гравитационом подручју Љига нарочито јаке тенденције развоја има индустрија „Гранит” у Славковици — која предвиђа стварање погона за производњу калцијум карбоната капацитета 3200 т/год. Исто тако зависно од настојања да савремени путеви буду асфалтирани, а не поплочани каменом коцком, сама производња ове индустрије треба да се измени и тако да се повећа обим производње оних производа који су потребни у изградњи модерних саобраћајница као и у савременом и модерном грађевинарству. Како је изградња нових саобраћајница у току и на самој територији општине а и на ширем подручју западне Србије, па и целе републике, то су перспективе ове индустрије сасвим повољне.

Најважнија привредна грана, пољопривреда нема тако повољне перспективе, иако су могућности за њен развој веома велике. Тенденција развоја у ратарству јесте да се уместо жита повећа производња вештачких ливада, пошто је сточарство најважнија привредна грана, а у структури откупа стока чини 82% вредности; 9% су сточни производи, 3% воће, 2,5% жито, а 6,5% шумски плодови, и остало. Тенденција развоја вештачких ливада и крмног биља је и код друштвених газдинстава, једино се у пољопривредном предузећу у Лактовићу и даље производи жито. Поред промене структуре у ратарству је карактеристична и борба за повећање приноса код жита да се на тај начин надокнади опадање површина под овом културом, али постигнути резултати још увек нису задовољавајући. У структури пољопривреде даје се и у будуће главно место сточарству, па ратарству, а воћарству, које је по условима најоптималнија привредна грана, тек је на трећем месту.

Поред пољопривреде и индустрије које су 1970. дале 27.571.800 (48,2%) односно 13464500 (24,7%) од укупног националног дохотка који је износио 55.158.500 динара, све остале гране су дале 21,1%. Веће перспективе за даљи и интензивнији развој има туристичка привреда. Поред транзитног који је данас највише заступљен, повећање броја возила која пролазе ибарском магистралом, изградња великог хотела и кампинга у Љигу, подручје Љига пружа широке могућности за развој излетничког а и одмаралишног туризма. Но да би се развој ове привредне гране покренуо и унапредио, потребно је пре свега модернизовати путну мрежу, проширити и повећати трговинску и угоститељску мрежу тако да се омогући повољнији смештај, лакше снабдевање, лакши прилаз и дуже коришћење постојећих природних лепота и културних споменика на овом подручју.

Граница утицајне зоне града

Лежећи у изразито пољопривредној околини, на најважнијој саобраћајници као насеље са највећим бројем функција у области Љиг је по својој снази гравитације најважније насеље у општини. Његово деловање и утицаја у околини су разнолики.

Првенствено као управно средиште, као центар општине, Љиг везује за себе 25 насеља са 18471 становником (попис марта 1971.). Ова насеља везана за Љиг управно, судски, а повремено и путем тржишта (пијаце, вашари) чине данас најширу зону до које продиру утицаји овог младог града. Као тржиште Љиг привлачи извештан број насеља са ширег подручја него што је територија општине. Извештан број насеља са територија суседних општина Мионице, Лазаревца, Аранђеловца, Рудника и Горњег Милановца гравитира понекад и на тржиште у Љигу (вашари, сточно тржиште), али је долазак становника из тих насеља заиста повремен и изузетан.

Остале функције овог града продиру својим утицајима на нешто ужу територију, пошто су још нека насеља у општини преузела на себе извесне функције.

Тако пољопривредна задруга у Љигу везује за себе 11 насеља и то углавном села дуж ибарског пута идући од Љига према Београду и Иванаовац на путу према Белановици. Остала насеља припадају подручју пољопривредних задруга у Белановици, Штавици и Кадиној Луци.

Могућности које становници појединих насеља имају за долазак у град и обављање својих послова у њему виде се из тога како је организован аутобуски саобраћај у овом крају, јер је то најважнији начин саобраћаја у општини.

Локалне аутобуске линије најбоље показују која област гравитира ка Љигу: приказане су у табели бр. 9.

Табела 9

Линија	Станице	Број аутобуса днев.	Број путника и % искоришћености	Дужина линије
Љиг — Штавица	Гукошо Дићи Штавица	3	25 путн. 60%	14 км.
Љиг — Латковић	Моравци Липље Бели Веља Дудовица Латковић	4	30 путн. 70%	12 км.
Љиг — Ба	Кадина Лука Славковица Ба	3	35—40 путн. 80%	11 км.
Љиг — Славковица	Кадина Лука Славковица	2	30 путн. 70%	15 км.
Славковица — Бољковци	Славковица Љиг Лалинци Бољковци	2	40 путн. 100%	23 км.

Према Белановици нема локалних аутобуских линија, али зато постоји линија Ваљево — Белановица која на територији општине има станице у Љигу, Ивановцу, Пољаници, Шутцу и Белановици и на којој аутобуси саобраћају 2 пута дневно у оба правца.

То показује да су насеља на удаљености до 15 км од Љига највише упућена на ово градско средиште. Додајући томе и чињеницу да 170 аутобуса дневно прође кроз Љиг идући ибарским путем на север из Чачка, Ужица, Краљева, Врњачке Бање, Новог Пазара, Пљеваља, Сјенице и Цетиња и враћајући се назад у те градове. Истовремено у тај број су урачунати и аутобуси који свакодневно полазе из Сомбора, Новог Сада, Шапца, Београда на југ и враћају се поново у њих.

Најзад, аутобуско предузеће „Стрела“ из Ваљева држи поред поменутих локалних линија на територији општине још и следеће линије:

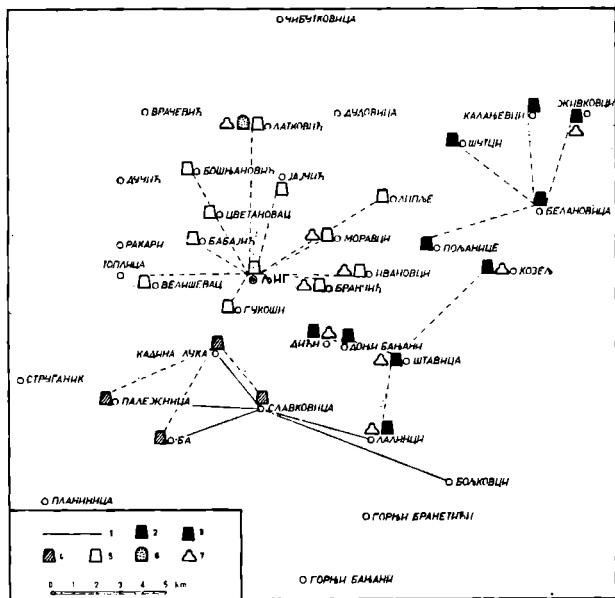
1. Ваљево — Белановица — два пута дневно
2. Љиг — Ваљево — два пута дневно
3. Београд — Славковица — једанпут дневно
4. Београд — Белановица — два пута дневно

и сезонску линију Лозница — Ваљево — Врњачка Бања, која иде преко Мионице и Љига па даље на југ.

Према томе, насеља која леже дуж ибарског пута имају широке могућности да долазе у Љиг или да се њихово становништво креће било у ком правцу према градовима у околини, односно према Београду. Овако организован аутобуски саобраћај омогућује становницима околних насеља да раде у Љигу, да у њему врше набавке, сервисне услуге или услуге какве друге врсте, или да све то обаве у неком другом већем граду у овом делу Србије. Овај саобраћај према томе истовремено појачава и умањује гравитациону снагу Љига као средишта, јер омогућује и насељима из општине Мионица, Горњег Милановца, Ваљева, Лазаревца итд. да неке своје потребе подмирују у Љигу, а насељима из околине Љига да то исто учине у Ваљеву, Горњем Милановцу, Мионици, Лазаревцу односно Београду.

Због овако повољних веза и један део радника у трговини, индустрији и осталим привредним делатностима Љига потиче из околних сеоских насеља. Ту се ради о насељима најближим Љигу, углавном дуж ибарског пута. Становници југозападног и јужног дела општине из села Славковица, Ба, Палежница, Кадина Лука, Лалинци, Бољковци мање долазе на рад у Љиг. Могућност за запослење њима пружа индустрија грађевинског материјала „Гранит“ у Славковици и каменоломи и млин за млевење камена у селу Ба и Кадиној Луци. Већина радника из тих насеља користи локалну аутобуску линију Славковица — Бољковци, која је због њих и организована. Мањи прилив радништва у источном делу комуне је према Белановици, мада ово место не може да пружи запослење већем броју људи.

Непривредне функције које су развијене у Љигу врше такође извесан утицај на околину привлачећи извесан број становништва путем школа, здравствених установа и слично. Територијални распоред основних школа је такав да се скоро у сваком насељу налази по једна основна школа са четири одељења. Основна школа у Љигу која је отворена 1907. године је данас осмогодишња и она има своја издвојена одељења у Бранчићу, Моравцима, Ивановцу, Липљу, Латковићу, Јајчићу, Цветановцу, Бошњановићу, Кадиној Луци, Палежници, Славковици и селу Ба. Када деца из ових насеља заврше четири разреда у својим селима долазе у више разреде осмогодишње школе у Љиг, мада у извесним случајевима долази до одступања и одласка у друге суседне школе.

Ск. 4. — Зона привредних утицаја

1 — насеља која дају радну снагу каменолому у Славковици; 2 — земљорадничка задруга у Штавици и подручна насеља; 3 — Земљорадничка задруга у Белановици и подручна насеља; 4 — Земљорадничка задруга Кадине Луке и подручна насеља; 5 — Земљорадничка задруга Љиг и подручна насеља; 6 — пољопривредно предузеће; 7 — гостионице по сеоским насељима

Друга осмогодишња школа је у селу Дићи и она има издвојена одељења у Штавици, Лалинцу, Козељу. Трећа је у Белановици са издвојеним одељењима у Живковцу, Калањевцу, Шутцу и Пољаници.

територије општине, утицајна зона Љига састоји се из два појаса насеља која неједнаким интензитетом гравитирају ка Љигу.

Ужа зона захвата углавном насеља северно од Љига и око Ибарског пута и за њих је Љиг и главно просветно и привредно средиште.

Табела 10

Село	Б р о ј	
	становника	домаћинства
Бабајић	627	155
Бошњановић	427	109
Бранчић	643	167
Велишевац	555	142
Гукоши	469	133
Ивановци	684	177
Јајчић	573	137
Латковић	563	166
Моравци	806	186
Цветановац	948	240
Липље	600	149
Свега	6897	1767

Насеља која се налазе у ширем појасу имају и други ближи центар земљорадничке задруге или школе. Ова зона обухвата следећа насеља.

Табела 11

Село	Б р о ј	
	становништва	домаћинства
Ба	814	201
Белановица	371	164
Дићи	262	82
Доње Бањане	363	94
Живковац	1020	270
Кадина Лука	732	189
Калањевци	345	240
Козељ	760	175
Лалинци	498	131
Палежница	330	70
Пољаница	773	194
Славковица	1177	323
Штавица	634	183
Шутци	937	249
Свега	9016	2560

Постоји и изван број насеља и изван општине Љиг, као на пример Боговаћа, Врачевић, Дучић, Ракари, Топлица, Струганик, Бољковци, Бранетићи, Горњи Бањани, Планиница, Дудовица, Чи-

бутковица итд. чије становништво дође понекад на пијац или због неке друге потребе у Љиг. Но како су та насеља више везана за друга околина средишта било управно, било преко школа, било преко запослења при планирању даљег развоја Љига она се могу занемарити.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Милан Ракић*: Качер, Насеља књ. 3, Београд 1905. г.
2. *В. Карић*: Србија, опис земље, народа и државе, Београд 1888. г.
3. *Б. Симоновић*: Центри заједница села у Србији (Сеоске варошице и сеоске чаршије), Институт за архитектуру и урбанизам Србије, Београд.
4. *Б. Дробњаковић*: Варошица Љиг, прилог проучавању варошица у Србији, Гласник Етнографског института САНУ I 1—2, Београд 1952. г.
5. *М. Б. Милићевић*: Кнежевина Србија, Београд 1876. г.
6. *Д. Пантелић*: Попис пограничних нахија Србије после Пожаревачког мира Споменик САН ХСVI, II разред, књ. 75, карта у прилогу.
7. *Љ. Павловић*: Колубара и Подгорина, Насеља књ. 4, Београд 1907. г.
8. *Евлија Челебија*: Путопис, одломци о југословенским земљама, II књ. превео Хазим Шабановић.
9. Прилози за статистику Краљевине Србије, II свеска, Београд 1897. г. (Статистика панађура).
10. *Б. Јовановић*: Релеф слива Колубаре, прилог познавању развитка полифазног и полигенетског рељефа слива, САН. Посебно издање књ. ССLXIII, Географски институт књ. 10, Београд, 1956. г.
11. *Симић Љ.*: Долина Љига, посебно издање СГА, св. 10, Београд 1931. г.
12. Привредни и друштвени развој општина од 1956. до 1961., Љиг 1964. г.
13. *Др Никола Вучо*: Распадање еснафа у Србији, књ. I, САН Посебна издања књ. ССXXXII, Историјски институт к. 5, Београд 1954. г.
14. Предлог концепције развоја туризма на подручју општине Љиг, Одељење за привреду и финансије, Љиг 1968. г.
15. *Радисављевић Милеса*: Географски приказ општине Љиг, дипломски рад, Београд 1970. г. (рукопис).
16. *Р. Лазаревић*: Геоморфолошке и хидролошке особине врела Љига, Гласник СГА св. XLII бр. 1, Београд 1962. г.
17. Главни пројекат за уређење бујнице зване Палезеничка река, Лозница 1966. г.
18. Водопривредна организација Београд: Идејно решење уређења тока реке Љиг од 0,00 до 27,00 км, књ. I, Београд 1970. г.
19. Метеоролошки годишњак I и II, 1950.—1968. г.
20. Педолошка карта.
21. Геолошка карта Савезног геолошког завода.
22. *Јеремија Павловић*: Качер и Качерци, Београд 1926. г.
23. Савезни завод за статистику, Попис становништва и станова 1971. г., Резултати за становништво и домаћинства по насељима и општинама, Београд 1972. г.
24. СРС, Републички завод за статистику, Статистика становништва 1971. г., Први резултати пописа становништва и станова 1971. г., Саопштења 75, Београд, мај 1971. г.
25. *Ј. Мишковић*: Опис рудничког округа, Гласник СЈД књ. XXXIV, Београд 1872. г.
26. Административно-територијалне промене у НР Србији од 1834—1954. Београд 1955. г., Прикази књ. 13.

Résumé

OLGA SAVIĆ

LJIG

Ljig est situé à la limite entre les provinces de Šumadija et de Kolubara, dans la région de Kačer, au bord de la rivière du même nom. Bien qu'il n'occupe pas une position centrale, il est tout de même la plus importante localité de sa commune, à cause de sa situation au contact de deux régions géographiques, à cause de l'importance qu'il a pour les communications et parce qu'il est une agglomération aux fonctions les plus développées.

Ljig est une agglomération compacte à la différence des villages avoisinants qui appartiennent au type d'habitat disséminé et sont situés pour la plupart aux sommets de collines qui dominent la vallée du Ljig et celles de ses tributaires. Il s'étend le long de la grand'route d'Ibar qui le relie à toutes les grandes villes au nord et au sud. C'est le point de convergence de trois autres routes d'une certaine importance: celle qui mène à Mionica et à Valjevo, qui relie la partie occidentale de la commune à la région de Kolubara, cette autre qui se dirige vers l'est à travers la vallée du Kačer et la dernière qui conduit vers le sud, vers Rajac, qui joint la partie sud-ouest, la plus élevée, au reste de la commune.

A l'exception de deux bourgs de moindre importance, Belanovica à l'est et Mionica à l'ouest, toutes les villes majeures sont éloignées de plus de 30 km. Cette vaste région s'ouvre vers le nord par la vallée du Ljig et par celle de la Kolubara tandis que du sud, de l'est et de l'ouest elle est fermée par des massifs de Suvobor, de Maljen et de Rudnik.

Ouverte vers le nord, orientée au point de vue administratif et de communications vers Belgrade, aux terrains marécageux qui déterminaient la direction des communications et exposée aux influences considérables de Šabac et de Belgrade, la région de Kolubara, dont la vallée du Ljig fait partie, était restée longtemps sans bourgs — jusqu'à la fin du 19e siècle. Les puits de mines et le caractère du terrain qui se prêtait à la construction des forteresses dans la région de Rudnik ont contribué également à ce que les vallées du Ljig et du Kačer restassent pendant longtemps privées de bourgs.

La première mention du village de Gukoši, dont le hameau »sur le Ljig« a évolué en ville, date de la période de l'occupation autrichienne de la Serbie au 18e siècle. Le hameau sur le Ljig servait de station de route aux voyageurs et aux rouliers. Ses premiers habitants étaient des artisans et des com-

merçants et il s'est détaché du village pour former une commune à part en 1919. Il fut constitué en bourg en 1922.

Il croissait graduellement. Un plus grand progrès ne fut enregistré qu'après la construction de la voie ferrée Lajkovac-Gornji Milanovac, lorsqu'il assume aussi une importante fonction de communication. Une plus grande influence de la ligne ferroviaire ne se fit sentir qu'après la première guerre mondiale, ce qui eut pour conséquence sa constitution en bourg, l'intensification de sa fonction commerciale-artisanale et il commence à attirer les immigrés des autres parties de la région. En même temps, cette influence a contribué à la formation d'un nouveau noyau d'agglomération, au sud du noyau ancien, au nord de la rivière, à proximité de la gare et de la route vers Mionica.

Ainsi Ljig devint centre économique pour les villages des régions de Kačer et de Kolubara. Les villages de montagne de Rudnik y vendent les fruits, les bestiaux et le vin et l'eau-de-vie, et les localités situées dans le bassin de la Kolubara les céréales et le bétail. Ljig assume aussi certaines fonctions nouvelles: scolaire (par l'établissement de l'école secondaire en 1928), sanitaire (par la fondation de la coopérative de santé en 1930) et administrative (siège de la commune).

Ni l'expansion du territoire urbain ni l'affluence de la population n'étaient trop rapides, bien que la population fût doublée jusqu'en 1931. Sa croissance subséquente était plus calme et plus faible et c'est seulement après 1947, lorsqu'il devient chef-lieu de l'arrondissement, que sa croissance devient plus rapide, car il assume des fonctions nouvelles.

Aujourd'hui, Ljig est centre économique et administratif-politique de la commune. Le commerce et les métiers y jouent un rôle dominant. Le développement industriel est de date récente, mais par le nombre de personnes qu'elle engage, l'industrie a déjà dépassé le commerce.

Par la construction de la grand'route d'Ibar et la suppression de la voie ferrée son rôle de communications fut changé. Il est aujourd'hui un noeud important du transport routier dans ce territoire. Ljig exerce aussi certaines fonctions en tant que centre dans l'industrie du bâtiment et récemment il s'est manifesté la tendance vers son développement en un centre du tourisme et de l'industrie hôtelière, car il y a un croisement parallèle du nombre de personnes employées dans l'industrie hôtelière et de la construction des capacités de logement qui atteignent déjà une assez grande importance. Comme centre administratif le plus important pour 26 localités, Ljig est aussi centre sanitaire, social, scolaire ainsi que centre de toutes les activités sociales et politiques.

L'extension territoriale fut effectuée en trois phases. La première, lorsqu'il se développe comme un hameau du village de Gukoš et embrasse surtout le territoire situé au sud de la rivière. La seconde, après la construction de la voie ferrée, lorsqu'il se forme un noyau nouveau au nord de la rivière. La troisième phase, la plus récente, lorsque, à cause de l'accroissement de la population, du développement des communications modernes et de l'industrie, furent édifiées les nouvelles colonies d'habitations et que fut créée la zone industrielle à côté de la gare, au nord de la rivière, tandis que du côté sud il se produit un déplacement de la route d'Ibar et la formation de la zone de communications en ville, ce qui a pour conséquence aussi le déplacement du quartier résidentiel de la route vers les côtes de la vallée. L'extension de la ville impose aussi certains problèmes, bien que les déclivités du terrain soient favorables. Le terrain du côté sud étant composé pour la plupart de flysch et du côté nord surtout de sédiments néogènes, les possibilités pour l'affouillement et l'enlèvement sont considérables et sur les déclivités plus grandes il se produit aussi le glissement et l'affaissement. Le fond de la vallée a été comblé de matériaux et inondé ce qui cause aussi des problèmes et impose la régularisations des cours de Paležnička reka, de Dragobilje et de Ljig, ce dernier coulant à travers la localité et inondant jusqu'à la terrasse basse de 10 m.

Situé dans une région au caractère agricole marqué, sur la voie de communication la plus importante, aux fonctions les plus nombreuses, par sa force de gravitation Ljig est l'agglomération la plus importante dans ce territoire, bien qu'il se forme, à côté de lui, deux autres centres de moindre importance, Slavkovića au sud et Belanovića à l'est. La zone d'action de Ljig comprend, outre les localités qui constituent sa commune, aussi certaines localités appartenant aux autres communes (Mionica, Gornji Milanovac et autres). La zone plus restreinte, liée à Ljig d'une façon plus intensive, embrasse pour la plupart les agglomérations au nord de Ljig et des deux côtés de la grande route d'Ibar, tandis que la zone plus large englobe les autres localités de la commune, y compris aussi les localités faisant partie des zones de gravitation de Belanovića et de Slavkovića.